

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ГУРІЧ КАМІЛА РОМАНІВНА

**РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ НОВОВОЛИНСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)**

Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма: «Державна служба»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
БАЙРАК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
кандидат політичних наук,
доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол №
засідання кафедри політології та
публічного управління
від 2025 р.
Завідувач кафедри
проф. Бусленко В. В.

ЛУЦЬК – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Теоретичні підходи щодо визначення поняття державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.....	5
1.2. Концептуальні засади дослідження механізмів реалізації соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.....	13
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
2.1. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту населення та підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні.....	21
2.2. Система публічного управління у сфері соціального захисту населення в умовах воєнного стану.....	29
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У НОВОВОЛИНСЬКІЙ ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ	
3.1. Особливості, інноваційні підходи та бар'єри у реалізації соціальної політики щодо захисту внутрішньо переміщених осіб.....	37
3.2. Пріоритети розвитку соціальної політики та покращення механізмів управління соціальним захистом внутрішньо переміщених осіб на місцевому рівні.....	46
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Збройна агресія російської федерації проти України спричинила одну з наймасштабніших гуманітарних криз у сучасній Європі, результатом якої стало масове внутрішнє переміщення населення. У цих умовах особливого значення набуває ефективна реалізація державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, спрямована на забезпечення їхніх базових потреб, інтеграцію у приймаючі громади, доступ до соціальних послуг, працевлаштування та житла. Нововолинська об'єднана територіальна громада є одним із прикладів активного впровадження соціальних ініціатив для підтримки ВПО, що дозволяє дослідити реалізацію державної політики на практиці.

Об'єкт дослідження – державна політика соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Предмет дослідження – механізми реалізації державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб на місцевому рівні в умовах воєнного стану.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є визначення механізмів реалізації державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану та перспектив її вдосконалення.

Реалізація мети передбачає виконання таких *завдань*:

- проаналізувати основні теоретичні підходи щодо визначення поняття державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб;
- систематизувати концептуальні засади дослідження механізмів реалізації соціального захисту внутрішньо переміщених осіб;
- визначити стан нормативно-правового забезпечення соціального захисту населення та підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні;
- проаналізувати стан системи публічного управління у сфері соціального захисту населення в умовах воєнного стану;

– розкрити особливості та сутність основних підходів та бар’єрів у реалізації соціальної політики щодо захисту внутрішньо переміщених осіб у Нововолинській об’єднаній територіальній громаді;

– визначити пріоритети розвитку соціальної політики та напрями покращення механізмів управління соціальним захистом внутрішньо переміщених осіб на місцевому рівні.

Методологія дослідження. Успішна реалізація мети і завдань дослідження зумовили використання низки підходів, загальнонаукових та інших методів пізнання та організації наукового дослідження, які загалом складають методологічну основу магістерської роботи. У роботі застосовано методи аналізу та синтезу при формулюванні поняття «державна політика соціального захисту внутрішньо переміщених осіб», функціональний, цільовий, організаційний та комплексний підходи при дослідженні системи соціального захисту ВПО, фактологічний аналіз для дослідження нормативно-правового забезпечення та системи публічного управління у сфері соціального захисту ВПО в умовах війни, порівняльний аналіз для виявлення особливостей реалізації соціальної політики у Нововолинській об’єднаній територіальній громаді.

Наукова новизна результатів дослідження зумовлена постановкою проблеми, комплексним аналізом визначення державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану, запровадженням до наукового обігу нових документів та матеріалів.

Практичне значення отриманих результатів – запропоновано проєкт відкриття центру підтримки бізнесу, який може бути використаний як елемент політики соціального захисту ВПО у Нововолинській об’єднаній територіальній громаді.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів (шість підрозділів), висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дослідження становить 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні підходи щодо визначення державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Проблема соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є одним із ключових викликів сучасної державної політики України, особливо в умовах триваючих воєнних дій та масштабних міграційних процесів. Забезпечення належного рівня соціальної підтримки цієї категорії громадян потребує системного наукового осмислення теоретичних підходів до формування та реалізації державної політики у цій сфері.

Державна політика соціального захисту ВПО має власну специфіку, що визначається особливостями правового статусу, соціально-економічних потреб та інтеграційних процесів у приймаючих громадах. Теоретичний аналіз цих підходів є необхідним для розробки ефективних інструментів державного управління у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб.

У світовій економіці проблема соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з'явилася в результаті війн та інших факторів міграційних процесів, що зумовили суб'єктивні та об'єктивні причини для зміни місця проживання на більш сприятливе для збереження життя та здоров'я. В Україні з початком військової агресії з боку російської федерації кількість внутрішньо переміщених осіб стрімко збільшується, що значно впливає на демографічну ситуацію і економічний розвиток держави та потребує удосконалення концепції та інструментів державної політики щодо соціального захисту ВПО.

Поняття «внутрішньо переміщена особа» як суб'єкта соціального захисту в сучасній літературі тлумачиться на законодавчому та науковому рівнях (табл.

1.1.1). Законодавче тлумачення міститься у спеціальному законі, що регламентує правове регулювання прав і свобод ВПО.

Таблиця 1.1.1

Наукові підходи до визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» як суб'єкта соціального захисту

Автор, джерело	Визначення поняття «внутрішньо переміщена особа»
Законодавчий рівень	
Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII [44]	«громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру»
Науковий рівень	
Кульчицький Т. Р. [26, с. 4]	«фізична особа, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством»
Грабар Н. М., Парасюк М. В. [10, с. 88]	«особи, які змушені раптово покинути територію постійного проживання, своє житло і майно в результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і перебувають на території власної країни; по-друге, отриманий статус внутрішньо переміщеної особи не позбавляє жодних прав цю категорію осіб»
Делія Ю. В. [12, с. 13]	«особи, які є громадянами України, мають право на постійне проживання в Україні (як громадяни України, так і іноземні громадяни та особи без громадянства тощо), проте змінили місце проживання з метою уникнення наслідків збройного конфлікту й тимчасової окупації окремих територій України, унаслідок обґрунтованих побоювань»
Бльок Н. В. [2, с. 145]	«громадяни країни, іноземців, осіб без громадянства, які постійно чи тимчасово проживають на території України та змушені з власної волі чи примусово здійснювати внутрішнє переміщення у межах своєї країни з причин об'єктивного характеру, які загрожують їхньому життю та здоров'ю
Басова І. [1, с. 4]	«правоздатна фізична особа, яка внаслідок свого галузевого правового статусу виступає носієм відповідних прав та обов'язків, передбачених загальним та спеціальним законодавством»

Джерело: укладено автором відповідно до [1; 2; 10; 12; 26].

З одного боку, законодавчо закріплене тлумачення терміну «внутрішньо переміщена особа» є основою для визначення її правового статусу та гарантій, а з

іншого – залишається неуніфікованим, що, на думку М. П. Кобець, призводить до порушень у реалізації державної політики соціального захисту [21, с. 199].

У роботі М. В. Старинського визначено три підходи наукового тлумачення поняття «внутрішньо переміщена особа», в яких акцентується увага на складових: по-перше, причинах цього вища, із зазначенням їх у визначенні; по-друге, політико-правовій приналежності особи до певної держави, в якій отримується цей статус; по-третє, позиціонуванні ВПО як елементу міграційної політики [50, с. 1].

Аналіз підходів до визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», наведених у табл. 1.1, свідчить, що у законодавчому тлумаченні не відзначено необхідності соціального захисту зазначеної категорії осіб, що потребує наукового уточнення даного поняття.

Серед тлумачень, запропонованих науковцями, у визначенні, наданому Т. Р. Кульчицьким, не конкретизується громадянство фізичної особи, змушеному залишенні місця проживання, але наголошено на правовому статусі та законодавчому захищенні ВПО. Науковці Н. М. Грабар і М. В. Парасюк акцентують увагу на раптовості залишення території постійного проживання та збереженні всіх прав, свобод та законних інтересів, у тому числі без прив'язки до громадянства. У визначенні, наданому Ю. В. Делія, наголошено на законності та постійності проживання на території України. Н. В. Бльок структурує ознаки громадянства, постійності проживання, добровільності та причин переміщення, які в свою чергу, систематизовано з точки зору об'єктивності.

У роботі І. Басової головна увага приділена правоздатності та правовому статусу особи згідно з загальним та спеціальним законодавством, що сприяє більш систематизованому формуванню державної політики соціального захисту ВПО. Крім того, в межах поняття внутрішньо переміщених осіб виокремлено спеціальні суб'єкти – внутрішньо переміщена особа-пенсіонер та внутрішньо переміщена особа-безробітний, що дозволяє забезпечити адресність соціального захисту.

Отже, поняття «внутрішньо переміщена особа» варто розглядати з точки зору законодавчого та наукового тлумачення, що дозволить найбільш повно врахувати його ознаки та сформувати ефективні інструменти при реалізації державної політики соціального захисту.

У дослідженні [32, с. 74] доведено, що необхідність посилення соціального захисту ВПО зумовлена факторами: «ВПО часто перебувають довго в дорозі, переховуються, хворіють чи перебувають в поганих умовах і це їх робить особливо уразливими; соціальна організація переміщених осіб може бути зруйнована або пошкоджена внаслідок фізичного переміщення; сімейні групи можуть бути розділені; ВПО, особливо діти, люди похилого віку або вагітні жінки можуть відчувати глибокий психосоціальний стрес, пов'язаний з переміщенням; відсутність джерел доходу і засобів існування спричинює фізичну і психосоціальну вразливість ВПО; порушується шкільне життя дітей і підлітків; внутрішнє переміщення може спричинити мовні бар'єри під час такого переміщення; ВПО можуть не мати документів, які засвідчують особу та необхідні їм для отримання допомоги або юридичного визнання». В свою чергу, право на соціальний захист виникає в момент взяття ВПО на облік та реєстрацію в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб [5, с. 21]. Тому під час воєнних дій на території України соціальний захист ВПО набуває особливої актуальності у державній соціальній політиці.

В сучасній літературі з державного управління соціальний захист населення розглядається як один з важливих напрямів державної соціальної політики. Як складова державної соціальної політики соціальний захист означає: у широкому значенні – «державну систему програм, гарантій, пільг і послуг, що допомагають людям задовольняти соціальні, економічні, освітні, медичні потреби незалежно від працездатності індивіда, підтримувати належний рівень та якість життя, а також сприяти соціальній справедливості»; у вузькому значенні – «обмежену сукупність дій, спрямованих на надання допомоги під час життєвих негараздів» [6, с. 164].

Думки науковців щодо визначення поняття «соціальний захист внутрішньо переміщених осіб» ґрунтуються на узагальненні вітчизняних та зарубіжних наукових джерел. Зокрема, А. Колосок та С. Буднік сформуvalи бачення даного поняття як «системи соціальної та фінансової підтримки внутрішньо переміщених осіб, яка включає фінансову, матеріальну та соціально-психологічну підтримку даної категорії громадян до їх повної реінтеграції у суспільство на новому місці проживання» [24, с. 103], що розкриває широке розуміння аналізованого поняття та сприяє більш повному забезпеченню потреб громадян під час їх внутрішнього переміщення.

У дослідженні І. С. Басової поняття соціального захисту внутрішньо переміщеної особи в Україні пропонується визначати як «систему організаційних, правових, економічних, фінансових заходів, спрямованих на убезпечення зазначеної особи від негативних наслідків настання соціального ризику (військові дії, окупація чи анексія територій, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру)» [1, с. 4]. Дане визначення базується на вузькому розумінні поняття «соціальний захист ВПО» та фокусується на подолання негативних наслідків внутрішнього переміщення.

Таким чином, застосування широкого та вузького розуміння поняття «соціальний захист внутрішньо переміщених осіб» дає змогу забезпечити комплексність державної політики та адресність допомоги внутрішньо переміщеним особам в залежності від обставин, в яких вони перебувають.

Аналізуючи наукові погляди до визначення поняття «державна політика», науковці Д. О. Тихомиров, О. О. Старицька виокремлюють підходи: де провідна роль належить державі; де увага акцентується на ролі суспільства та комбінований [54, с. 120]. Дослідники Н. Максименко, І. Новіцька виокремлюють у сучасній юридичній науці три підходи науковців до трактування: як управлінську діяльність, як цілісно-стратегічну концепцію, як реакцію на суспільно-важливу проблему [30, с. 28].

У роботі О. В. Лаврука запропоновано складові юридичної конструкції поняття державної політики, що впливають на її створення та реалізацію:

– суб'єктний склад – інституції, яким «надано повноваження щодо формування політики (органи державної влади, політичні партії, громадські організації) та ті, що покликані її безпосередньо втілювати у життя (представники публічного та приватного права)»;

– нормативна база, у якій «надано можливість суб'єктам здійснювати певну діяльність (створення та реалізація концепції державної політики) та безпосередньо сама конструкція державної політики, що викладена у нормативно-правовому акту (положення, стратегії, концепції, державні програми тощо)»;

– матеріальне забезпечення різного роду (технічне, інформаційне, фінансове тощо) за допомогою якого «конструюється та досягається поставлена мета державної політики» [28, с. 256–257]

В сучасній науковій літературі у дослідженні поняття «державна політика» застосовуються підходи або їх комбінування: системний – аналіз державної політики як сукупності взаємопов'язаних елементів: цілі, механізми, ресурси, інститути); інституційний – роль органів влади, інституцій, громадських організацій у реалізації політики; нормативний – аналіз законодавчої бази реалізації державної політики; ціннісний або гуманістичний підхід – орієнтований на права людини (табл. 1.1.2).

Як свідчить аналіз підходів, що застосовують науковці при трактуванні поняття «державна політика», наведених у табл. 1.1.2, найбільш поширено дослідники використовують комбінування підходів. Так, О. Я. Капінус у визначенні державної політики щодо ВПО застосовує комбінування інституційного та системного наукових підходів, зазначаючи дії органів влади (застосування правових, організаційних, соціально-економічних, інформаційних методів та надання транспортних, медичних, освітніх, побутових послуг), мету політики (забезпечення належних умов для життєдіяльності, вирішення складних

матеріально-побутових проблем, правовий та соціальний захист незахищених категорій населення, адаптації ВПО до нових умов життя, інтеграції їх, реалізації їхнього потенціалу на новому місці проживання або повернення на постійне місце проживання). У даному визначенні заходи соціального захисту застосовуються лише до незахищених верств населення, що звужує сферу реалізації державної політики щодо ВПО.

Таблиця 1.1.2

Підходи науковців до визначення поняття «державна політика»

Автор, джерело	Змістовне наповнення поняття «державна політика»
1	2
Системний підхід	
Ковбасюк Ю. [21, с. 88]	«сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни»
Інституційний підхід	
Розпутенко І. [16, с. 144-145]	«дія системи органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками, принципами для розв'язання проблем у певній сфері суспільної діяльності»
Нормативний підхід	
Димидюк К. [15, с. 185]	«політико-правова діяльність держави, що полягає у формуванні суспільного запиту щодо задоволення певного публічного інтересу, його нормативному закріпленні, контролі, регулюванні та реалізації, з метою досягнення суспільно-потрібного результату»
Гуманістичний (ціннісний) підхід	
Максименко Н., Новіцька І. [30, с. 29]	«систематичний процес прийняття рішень, розробки стратегій та програм, спрямованих на формування суспільного запиту та визначення нормативних рамок для досягнення конкретних суспільних цілей, здійснюваний державними органами влади та спрямований на регулювання різних сфер громадського життя»
Комбінування підходів	
Капінус О. Я. [17, с. 8-9]	Комбінування інституційного та системного наукових підходів: «державна політика щодо ВПО – застосування органами влади правових, організаційних, соціально-економічних, інформаційних методів; надання транспортних, медичних, освітніх, побутових послуг для забезпечення належних умов для життєдіяльності, вирішення складних матеріально-побутових проблем (пов'язаних з вимушеним переселенням), правового та соціального захисту незахищених категорій населення (жінок, дітей, людей з обмеженими фізичними можливостями, осіб похилого віку), адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя, інтеграції їх, реалізації їхнього потенціалу на новому місці проживання або добровільного повернення на постійне місце проживання (за наявності безпечних умов для життєдіяльності)»

1	2
Петренко І. [39]	Комбінування інституційного, нормативного та гуманістичного підходів: «діяльність органів державної влади з управління та керівництва суспільством на основі єдиних цілей, принципів та методів, яка передбачає розробку, законодавче закріплення і впровадження державних цільових програм у різних сферах суспільного життя з метою розв'язання нагальних проблем, задоволення потреб суспільства»
Палагнюк Ю. [38, с. 58]	Комбінування нормативного, інституційного та гуманістичного підходів: «ухвалене на конституційних засадах із залученням громадськості стратегічне рішення з чітким визначенням результатів, яке є засобом забезпечення суспільних потреб у тій чи іншій сфері і реалізується органами державного управління»
Волинець С. С. [9, с. 58]	Комбінування системного та інституційного підходів: «комплекс стратегічних завдань і цілеспрямованих заходів, що реалізуються органами державної влади у різних сферах суспільної діяльності»

Джерело: укладено автором відповідно до [9; 15; 16; 17; 21; 30; 38; 39].

На нашу думку, для ефективної реалізації державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб на державному, регіональному та місцевому рівнях варто трактувати дане поняття з урахуванням законодавчого тлумачення терміну «внутрішньо переміщена особа», поняття «соціальний захист внутрішньо переміщених осіб» в широкому розумінні та комбінування системного, інституційного, нормативного та гуманістичного наукових підходів до трактування поняття «державна політика».

Отже, під «державною політикою соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» пропонуємо розуміти застосування органами державної влади правових, організаційних, соціально-економічних, інформаційних методів щодо прийняття рішень, розробки стратегій та програм, спрямованих на задоволення соціальних, економічних, освітніх, медичних потреб категорії громадян, що визначена згідно з законодавством України як внутрішньо переміщені особи, до їх повної реінтеграції у суспільство на новому місці проживання або добровільного повернення на постійне місце проживання (за наявності безпечних умов життєдіяльності).

1.2. Концептуальні засади дослідження механізмів реалізації соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

У сучасних умовах зростання масштабів внутрішнього переміщення населення внаслідок воєнних дій, соціально-економічних криз та екологічних катастроф питання формування ефективної державної соціальної політики у сфері забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб набуває особливої актуальності. Державна соціальна політика спрямована на забезпечення гідного рівня життя, відновлення соціальної справедливості та інтеграцію переміщених осіб у приймаючі громади.

У роботі С. В. Мішиної [33] запропоновано при формуванні державної соціальної політики соціального захисту ВПО розглядати останній комплексно – з позицій функціонального, цільового та організаційного підходів (табл. 1.2.1).

Таблиця 1.2.1

Підходи до формування системи соціального захисту ВПО

Підхід	Зміст підходу
Функціональний	«соціальний захист включає: соціальне страхування, соціальні послуги, соціальні гарантії та соціальну підтримку (соціальні пільги, соціальні допомоги, субсидії)»
Цільовий	«соціальний захист реалізується з метою захисту від соціальних ризиків та забезпечення гідного рівня життя»
Організаційний	«соціальний захист становить собою, як на нашу думку, багаторівневу комплексну систему правового, організаційного та економічного забезпечення»
Комплексний (поєднання цільового, функціонального та організаційного підходів)	«багаторівнева комплексна система правового, організаційного та економічного забезпечення внутрішньо переміщених осіб, що реалізується через соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальні послуги, соціальні гарантії та соціальну підтримку (соціальні пільги, соціальні допомоги, субсидії) з метою захисту ВПО від соціальних ризиків та забезпечення їх гідного рівня життя в умовах зміни місця проживання»

Джерело: укладено автором відповідно до [33].

Комплексний підхід дає змогу більш обґрунтовано сформулювати елементи державної соціальної політики соціального захисту ВПО.

У роботі [6, с. 10] під державною соціальною політикою пропонується розуміти «діяльність держави з управління розвитком соціальної сфери суспільства, спрямовану на задоволення інтересів суспільства».

У контексті організаційно-правових засад В. А. Медяник пропонує розглядати державну соціальну політику «з позиції діяльності держави та публічних органів у досліджуваній сфері, яка втілюється у відповідних програмних документах (формування політики) та реалізується завдяки відповідному державному механізму, який спрямований на втілення ідеології, цінностей, принципів, відповідних заходів у соціальній сфері суспільства» [31, с. 79].

У дослідженні Мних М. В. державну соціальну політику визначено як «підсистему політики держави, спрямовану на регулювання соціальних відносин, соціальний розвиток та забезпечення соціальної перспективи» [34].

Науковець У. І. Моторнюк відзначає цілісність вузького та широкого розуміння державної соціальної політики: у вузькому розумінні – це «цілеспрямована діяльність суб'єктів з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини», а в широкому – це «система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалися у суспільстві на певному етапі його розвитку і здійснюється на основі певних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин» [35].

Отже, державна соціальна політика виступає як система заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян.

Державна соціальна політика спрямована на забезпечення «позитивних соціальних змін та соціального розвитку суспільства на основі соціальної справедливості, соціальної рівноправності, соціального захисту людей» [4].

В період війни значно загострилися соціальні проблеми, які зумовили необхідність швидкого реагування держави шляхом адаптації інструментів соціальної політики: «вимушена зміна місця проживання (збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, міграція, роз'єднання родин); втрата роботи через війну (безробіття, скрутне матеріальне становище); перешкоди в отриманні соціальних виплат (неможливість виплати пенсій та інших допомог незахищеним верствам населення на окупованих територіях); погіршення здоров'я населення, в тому числі психологічного; загрози життю та безпеці людини» [6, с. 11].

Механізм реалізації державної соціальної політики включає мету, основні завдання (соціальний захист населення шляхом застосування компенсаційних виплат та субсидій від підвищення цін, проведення індексації; надання допомоги найбільш вразливим верствам населення; гарантований рівень мінімальної заробітної плати; пенсійне забезпечення; забезпечення освіти та професійної підготовки; охорона здоров'я; житлове забезпечення; матеріальна допомога родинам, що мають дітей; споживання громадянами культурних благ), суб'єкт (державні органи, об'єднання роботодавців, об'єднання працівників, бізнес-структури (підприємства, організації), громадські організації, громадяни), об'єкти та принципи [4]. Під час воєнного стану у фокусі державної політики опинилися кілька основних цільових груп: «внутрішньо переміщені особи (ВПО); ветерани війни та учасники бойових дій; особи, які втратили житло або засоби до існування; діти, які постраждали внаслідок бойових дій; цивільні жертви насильства, включно з жінками й особами з інвалідністю» [7].

Система соціального захисту ВПО має багаторівневий та комплексний характер і передбачає державний, регіональний, місцевий та мікрорівень суб'єктів соціального захисту, функціональне (правове, економічне, організаційне) забезпечення соціального захисту на кожному рівні, складові соціального захисту ВПО (соціальні гарантії та стандарти, соціальне страхування, соціальні послуги, соціальна підтримка (соціальні допомоги, соціальні пільги та субсидії)), які

реалізуються у сферах (соціальної, зайнятості та освіти) (рис. 1.2.1). Конкретизація складових соціального захисту відбувається залежно від сфери застосування, що сприяє забезпеченню адресності та більш повному задоволенню потреб ВПО.

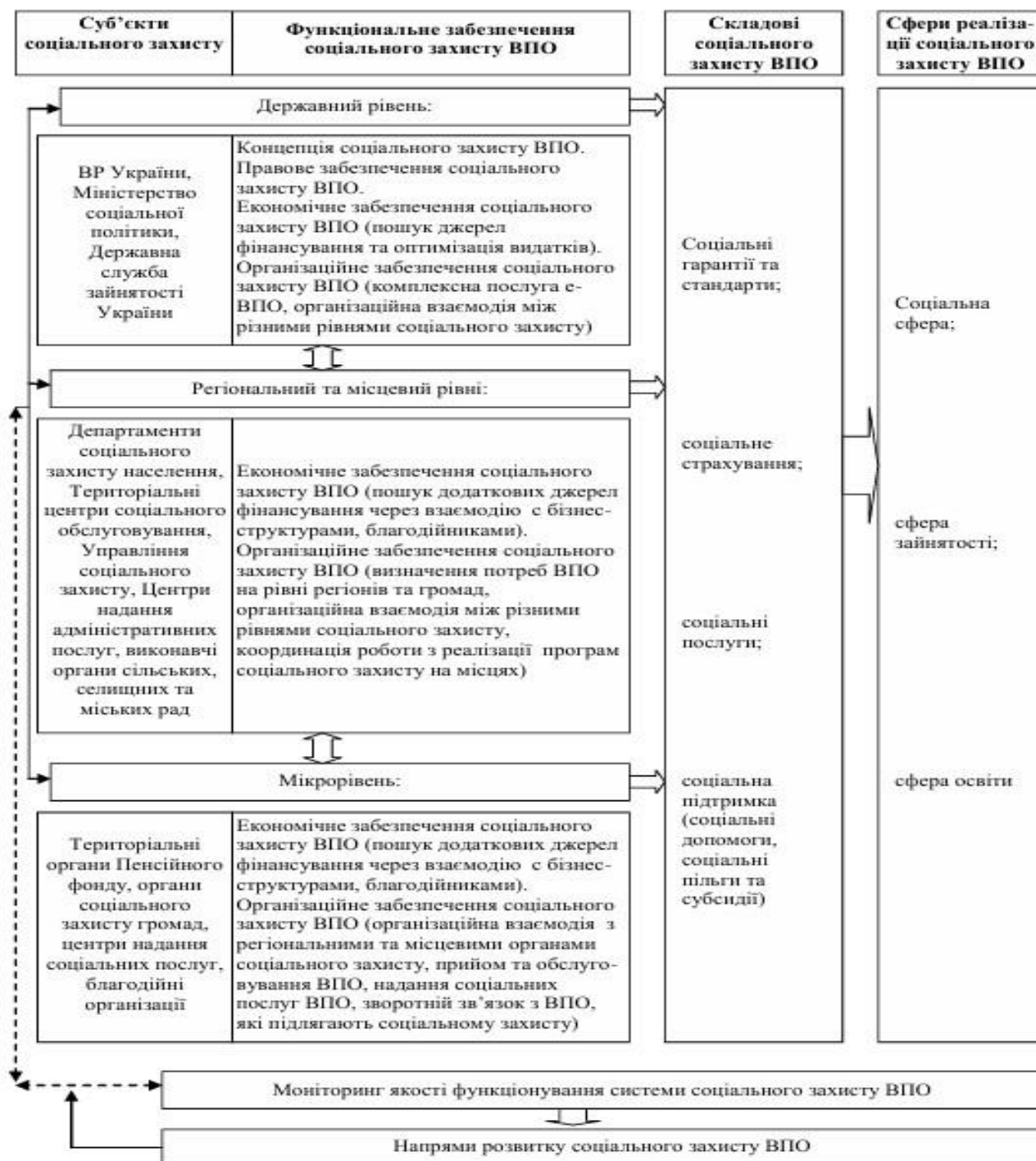

Рис. 1.2.1. Структура багаторівневої системи соціального захисту ВПО. Джерело: [33]

Комплексність зумовлює виокремлення складових забезпечення соціального захисту (табл. 1.2.2).

Таблиця 1.2.2

Складові забезпечення соціального захисту ВПО в Україні

Складова	Зміст складової
Правове забезпечення	«представлене низкою законодавчих та нормативно-правових актів, які в сучасних умовах в Україні мають розрізнений характер»
Економічне забезпечення	«становить собою вибір та забезпечення достатності джерел фінансування. Серед них: кошти державного та місцевих бюджетів, кошти бізнесу, міжнародних організацій та благодійників»
Організаційне забезпечення	«вимагає удосконалення задля спрощення самої процедури отримання соціального захисту та підвищення його доступності»

Джерело: укладено автором відповідно до [33].

В сучасному правовому забезпеченні відсутній єдиний кодекс чи законодавчого акту, який би охоплював усі сфери соціального захисту ВПО, знижує рівень координації між суб'єктами соціального захисту та зумовлює недостатність обізнаності ВПО щодо прав та можливостей соціального захисту. В процесі інтеграції України до європейської та світової спільноти доцільно активно інтегрувати положення міжнародних документів, в яких регулюються права внутрішньо переміщених осіб [48].

Економічне забезпечення соціального захисту повинно бути спрямоване до пошук джерел фінансування, в якому головна увага має бути приділена міжнародним програмам допомоги ВПО [51, с. 104], диверсифікації джерел фінансування видатків на соціальних захист ВПО, активне залучення коштів бізнесу та благодійних організацій.

Організаційне забезпечення соціального захисту має спиратися на цифровізацію соціальних послуг, що значно спрощує процедуру отримання, обліку, створення баз даних та підвищує доступність соціального захисту. У роботі [33] запропоновано впровадження комплексної послуги за принципом е-ВПО, яка включає складові соціального захисту: «отримання статусу (довідки) ВПО; отримання соціальних послуг (забезпечення тимчасовим житлом,

харчуванням, медичними, транспортними, реабілітаційними консультаційними та інформаційними послугами); отримання допомоги на проживання ВПО; отримання субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення ВПО; отримання пільг в освіті; отримання компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна продовження реалізації права ВПО на усі види соціального захисту».

Реалізація державної соціальної політики базується на принципах: «забезпечення соціальної справедливості у суспільстві та соціальної безпеки; формування соціальної солідарності всіх верств населення; розвиток соціального партнерства; гарантування доступності освіти; охорона здоров'я громадян; пенсійне забезпечення у похилому віці; створення умов для свободи вибору професії, місця проживання; забезпечення права на професійні об'єднання» [4].

Реалізація державної соціальної політики соціального захисту виражається у державних, міжнародних та громадських програмах, які враховують нормативний, інституційний, демографічний та технологічні виміри. Одним з методів оцінювання ефективності таких програм є оцінювання користувачів або бенефіціарів, зокрема, для визначення рівня задоволеності користувачів програмами соціальної підтримки. У дослідженні Ю. М. Вірт визначено, що «найвищий рівень задоволеності демонструють мобільні бригади Caritas (92%), Центр адаптації ветеранів (91%) та онлайн-платформа «Розкажи мені» (87%). Державна програма грошових виплат хоч і має найбільше охоплення, та показує порівняно нижчу задоволеність (60%), що свідчить про обмеженість лише фінансової підтримки без комплексного супроводу» [7].

В умовах стрімкого зростання кількості ВПО та нових викликів для державної соціальної політики, пов'язаних з бойовими діями на території країни, важливою складовою функціонування системи соціального захисту ВПО в Україні є моніторинг ефективності роботи системи (табл. 1.5).

Таблиця 1.2.3

Систематизований перелік ключових показників моніторингу ефективності функціонування системи соціального захисту ВПО в Україні

Назва показника	Зміст показника	Формула або спосіб розрахунку
Кількісні показники		
Кількість ВПО	Загальна кількість зареєстрованих ВПО	Дані з Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб
Кількість отримувачів допомоги на проживання ВПО	Загальна кількість ВПО, які отримують соціальні виплати, послуги або пільги	
Обсяги фінансування соцзахисту ВПО	Загальна сума бюджетних коштів, спрямованих на соцзахист ВПО	Дані Міністерства соціальної політики
Витрати на соціальний захист однієї особи з числа ВПО	Сума бюджетних коштів, що в середньому витрачається державою на соціальний захист однієї особи з числа ВПО	Загальна сума бюджетних коштів, спрямованих на соцзахист ВПО / Загальна кількість ВПО
Якісні показники		
Рівень охоплення ВПО соціальним захистом, %	Питома вага ВПО, які користуються певними видами соціального захисту	$(\text{Кількість ВПО, які отримують соціальний захист} / \text{Загальна кількість ВПО}) \times 100$
Середній час надання допомоги ВПО, дні	Тривалість очікування допомоги (час між поданням заявки і отриманням допомоги)	$(\text{Сума днів між поданням заявки і отриманням допомоги}) / \text{Кількість випадків}$
Рівень достатності соціальної допомоги ВПО, %	Показує чи покриває допомога базові потреби ВПО	$(\text{Середній розмір допомоги} / \text{Прожитковий мінімум для відповідної категорії}) \times 100$
Рівень успішності працевлаштування ВПО, %	Показує успішність програм сприяння зайнятості ВПО	$\text{Кількість працевлаштованих ВПО, після участі в програмах} / \text{Загальна кількість учасників програм}) \times 100$
Темпи приросту охоплення ВПО соцзахистом, %	Показує зміну охоплення ВПО соцзахистом за певний період.	$((\text{Охоплення в звітному періоді} - \text{Охоплення в минулому періоді}) / \text{Охоплення в минулому періоді}) \times 100$
Рівень задоволеності ВПО соцзахистом, %	Рівень задоволення ВПО якістю та своєчасністю надання соціального захисту	$\text{Кількість ВПО, які позитивно оцінили систему} / \text{Загальна кількість опитаних}) \times 100$

Джерело: [33].

Таким чином, оцінювання та моніторинг ефективності функціонування системи соціального захисту за кількісними і якісними показниками сприяє обґрунтованому прийняттю рішень щодо їх подальшого фінансування державних програм та більш повному задоволенню потреб ВПО.

Висновки до розділу I

Встановлено, що поняття «внутрішньо переміщена особа» тлумачиться на законодавчому та науковому рівнях. Законодавче тлумачення терміну є основою для визначення її правового статусу та гарантій, а наукове – для окреслення причин цього явища, визначити політико-правову приналежність особи до певної держави, в якій отримується цей статус, а також позиціонувати ВПО як елемент міграційної політики. Соціальний захист ВПО варто розглядати у широкому та вузькому розумінні, що дає змогу забезпечити комплексність державної політики та адресність допомоги ВПО в залежності від обставин, в яких вони перебувають.

Поняття державної політики варто тлумачити з позиції комбінування системного, інституційного, нормативного та гуманістичного наукових підходів, що дозволило сформулювати визначення терміну «державна політика соціального захисту внутрішньо переміщених осіб».

Визначено, що соціальний захист варто розглядати комплексно у поєднанні цільового, функціонального та організаційного підходів, а система соціального захисту ВПО має багаторівневий та комплексний характер і передбачає державний, регіональний, місцевий та мікрорівень суб'єктів соціального захисту, функціональне (правове, економічне, організаційне) забезпечення соціального захисту на кожному рівні, складові соціального захисту ВПО (соціальні гарантії та стандарти, соціальне страхування, соціальні послуги, соціальна підтримка (соціальні допомоги, соціальні пільги та субсидії)), які реалізуються у сферах (соціальній, зайнятості та освіти).

Доведено, що оцінювання та моніторинг ефективності функціонування системи соціального захисту за кількісними і якісними показниками сприяє обґрунтованому прийняттю рішень щодо їх подальшого фінансування державних програм та більш повному задоволенню потреб ВПО.

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту населення та підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні

Соціальний захист населення є фундаментальною складовою державної соціальної політики, спрямованої на забезпечення умов для гідного життя, підтримки соціальної стабільності та гарантування базових прав людини. вимушений міграційний процес, пов'язаний з бойовими діями на території України, призвів до серйозних наслідків, які впливають на загальну динаміку політико-правового, соціально-економічного і етнічно-культурного стану держави і територіальних громад. Особливо гостро постає питання забезпечення соціального захисту та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб.

За даними Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, станом на листопад 2025 року в Україні зареєстровано 4,6 млн. внутрішньо переміщених осіб, з них 2,7 млн. (60%) – жінки, 1,8 млн. (40%) – чоловіки; особи старше 18 років – 3,7 млн. (80%), діти до 18 років – 837,6 тис. (20%) [49]. При цьому через окупацію Луганської, Донецької та Херсонської областей неможливо встановити точні дані щодо кількості ВПО у цих регіонах (*Додаток А*). У порівнянні з 2021 роком кількість ВПО зросла в 11 разів [23, с. 518], а за кількістю ВПО Україна посіла восьме місце у світі та перше в Європі [40]. Для подолання викликів і проблем, що склалися у зв'язку з великою кількістю ВПО на території країни, необхідні комплексні заходи на державному рівні, які передбачають розширену соціальну підтримку для ВПО, формування необхідних умов для

соціально-економічної реінтеграції та забезпечення відповідного захисту на рівні з іншими громадянами України.

Географічно кількість внутрішньо переміщених осіб розподілена нерівномірно (рис. 2.1). Регіонами, які прийняли найбільшу кількість ВПО, є Дніпропетровська область (557 тис. осіб), Харківська область (415 тис. осіб), Київська область (324 тис. осіб) та м. Київ (348 тис. осіб).

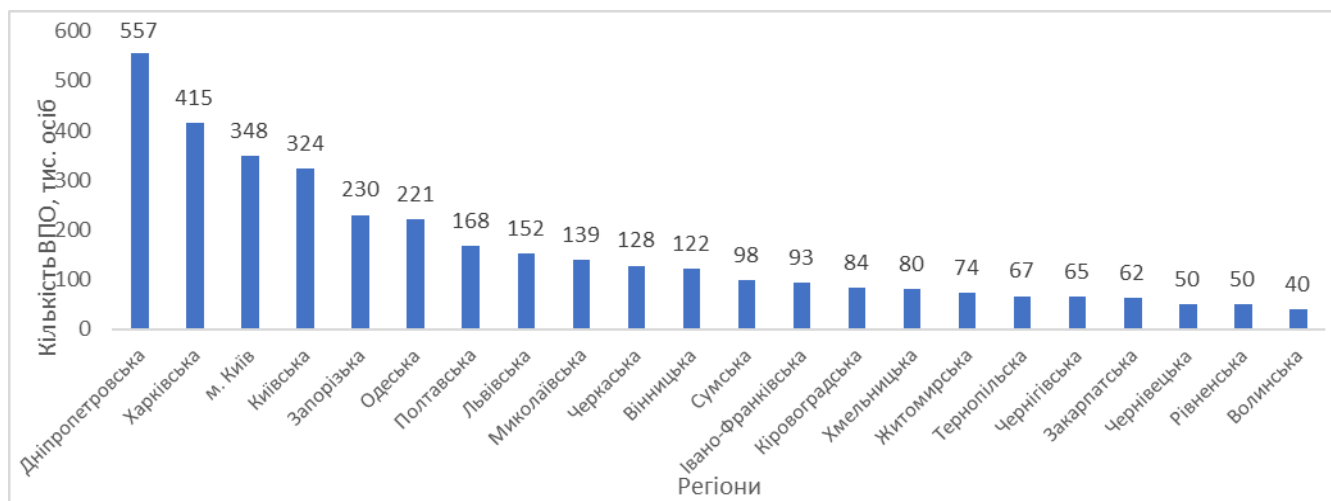

Рисунок 2.1.1. Кількість ВПО по регіонах України. Джерело: укладено автором відповідно до: [49].

При цьому 27% ВПО вимушено переїхали в межах тієї ж області, а найбільші потоки внутрішньообласного переміщення мали області: Харківська – 53% (частка ВПО, що переселилася в межах області), Запорізька – 48%, Дніпропетровська – 44%, Сумська – 35%, Миколаївська – 31% [49]. Найвища динаміка кількості ВПО спостерігається у місті Києві: у 2022 р. цей показник складав 170 тис. осіб, у 2023 р. зріс у 2,2 рази (до 340 тис. осіб), у 2024 р. – на 13,5% (до 420 тис. осіб), а у 2025 р. – 3,1% (до 433 тис. осіб) (додаток А). Тобто за 2022-2025 рр. кількість ВПО у місті Києві зростає у 2,5 рази.

Таким чином, нерівномірна динаміка та географічна структура розподілу кількості ВПО потребує індивідуальних підходів до забезпечення соціального захисту даної категорії осіб на місцевому рівні.

В умовах стрімкого зростання кількості ВПО та соціальних проблем під час воєнного стану в Україні ключовим аспектом забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є правове регулювання їх соціального захисту.

Складність поняття «внутрішньо переміщена особа» зумовлює велику кількість його ознак. В контексті реалізації державної політики доцільно розглядати ознаки зазначеної категорії осіб як суб'єкта соціального захисту. У роботі Т. О. Цимбалістого, А. В. Блащак ознаки: «фізична особа, громадянство України, можуть не мати громадянства України, проте перебувають і постійно проживають на території України на законних умовах, під час зміни місця проживання не перетинають державний кордон України, змушені залишити своє місце проживання у результаті надзвичайних ситуацій» [56, с. 127].

У дослідженні З. О. Кхасраві кількість ознак розширено такими: «відсутність факту перетинання державного кордону, при якому відбувається перетинання ліній адміністративно-територіальних одиниць; до числа ВПО належать різні категорії осіб, здебільшого це особи працездатного віку; метою такої дії суб'єкта є підвищення соціально-культурного, фінансового, побутового рівня та умов життя, захист свого життя та життя близьких; може здійснюватися на добровільних засадах, без будь-якого тиску ззовні, так і за наявності негативних життєвих обставин, що примушують особу змінити своє місце проживання; у разі добровільного переміщення може не потребувати юридичного оформлення статусу» [27, с. 78].

Ґрунтуючись на існуючих законодавчому та науковому підходах, Д. А. Лісов систематизує ознаки категорії «внутрішньо переміщена особа» як суб'єкта соціального захисту (*рис. 2.1.2*).

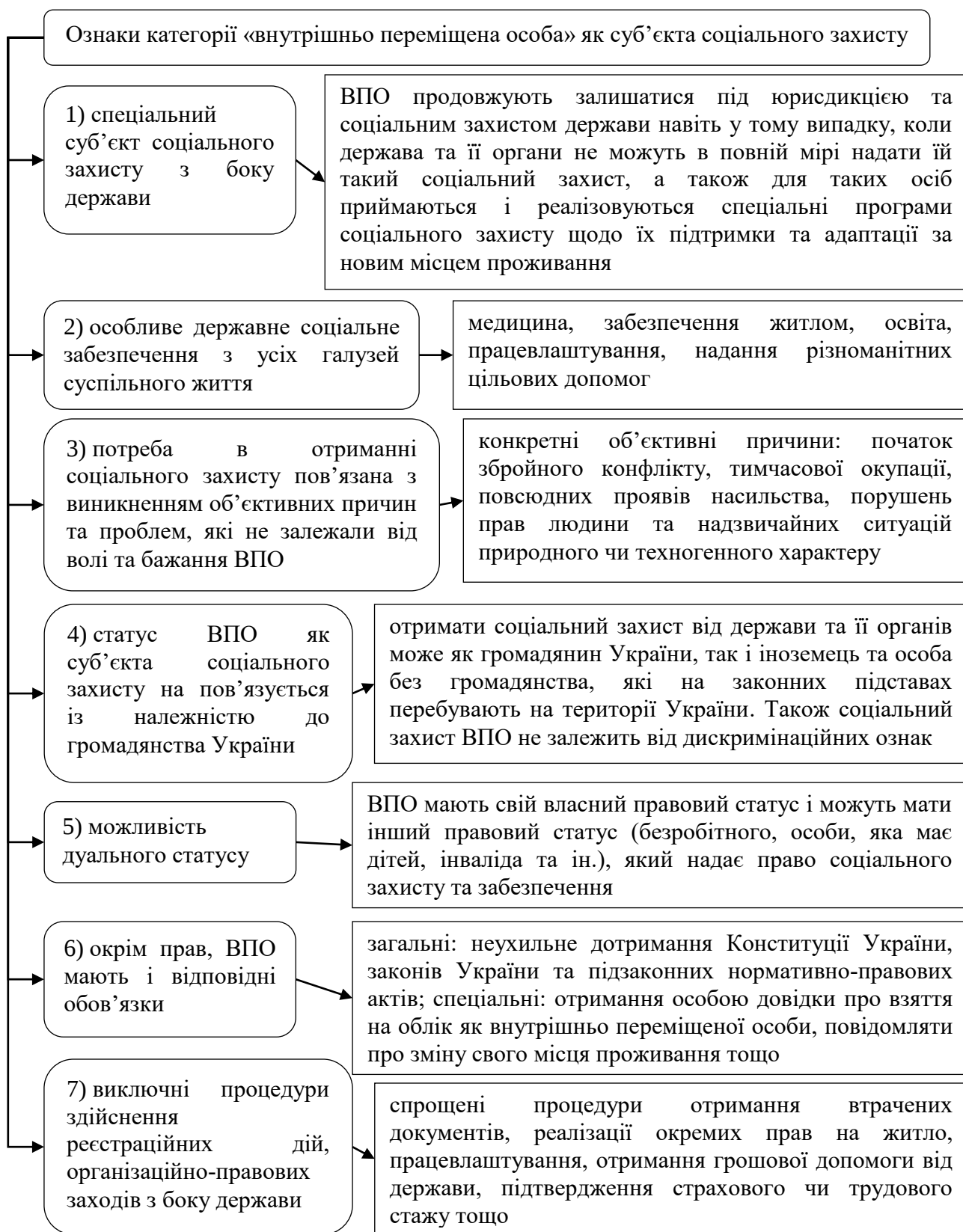

Рисунок 2.1.2. Ознаки внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта соціального захисту. Джерело: укладено автором відповідно до: [29, с. 163–166]).

Реалізація політики соціального захисту спрямована на забезпечення задоволення основних потреб ВПО (соціальних, матеріальних житлових, трудових тощо) шляхом надання матеріальної, психологічної, медичної, правової допомоги для зменшення негативних наслідків внутрішнього переміщення.

В країнах Європейського Союзу велике значення має практика правозастосування та можливості якісної реалізації соціально-економічних та культурних прав і свобод ВПО, гарантованих міжнародним та європейським законодавством. Парламент ЄС і парламенти держав-членів ЄС ухвалюють спеціальні закони для захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

В Україні відповідний міжнародний та європейський досвід став основою для формування законодавства, спрямованого на забезпечення та захист прав та свобод такої специфічної категорії громадян, як внутрішньо переміщені особи.

У дослідженні [36, с. 39] зазначається, що «необхідність правового регулювання соціально-економічних та культурних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб зумовлена не лише військовим конфліктом на території країни, а й політикою уряду щодо встановлення нових норм життя та політичних поглядів в українському суспільстві». «Вузькі місця» в державній соціальній політиці призвели до того, що не лише внутрішньо переміщені особи, але й мешканці відповідного регіону не знали як захистити і реалізувати свої права і свободи в новій реальності та в новому суспільстві. Основні проблеми були зумовлені відсутністю досвіду, нестачею фінансових ресурсів та недосконалим зв'язком між ефективною нормотворчою діяльністю (оперативною, якісною, економічно виваженою) та результативністю державних структур щодо вирішення проблем вимушених переселенців [8, с. 251].

Базовим міжнародним документом, який регулює права внутрішньо переміщених осіб, є Керівні принципи ООН щодо переміщення осіб всередині країни (1998 р.), де визначені основні права ВПО та зобов'язання держав щодо їх захисту [20]. Основні принципи охоплюють всі етапи переміщення і

передбачають: рівні права ВПО, відповідальність держави за захист та надання допомоги ВПО, заборону свавільного переміщення, право на безпеку, базову гуманітарну допомогу, свободу пересування, право на інформацію щодо ситуації, в якій опинилися ВПО, зобов'язання компетентних органів щодо видачі або заміни документів, що посвідчують особу, проїзних та інших важливих документів, право на добровільне повернення або переселення, відновлення майна та компенсацію, недискримінацію при реінтеграції.

Право на соціальний захист гарантовано кожній особі ст. 46 Конституції України [25], включаючи «забезпечення при втраті працездатності, втраті годувальника, безробітті та в старості, що реалізується через загальнообов'язкове державне соцстрахування та державне забезпечення, встановлюючи мінімальний рівень життя не нижче прожиткового мінімуму».

Спеціальне законодавство у сфері регулювання соціального захисту населення та підтримки ВПО представлене такими нормативно-правовими актами: Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [44], Постанови Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» [47], від 8 червня 2016 року № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» [14], від 20.03.2022 № 332 «Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [41], від 30.03.2023 р. № 446 «Про затвердження порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу» [45], від 26.06.2019 № 582 «Про затвердження порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» [46].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає три головні складові: визначає поняття «внутрішньо переміщена особа», врегульовує питання обліку ВПО, реєстрації місця їх проживання, містить

норми, які мають забезпечити відновлення паспортів та інших документів, реалізацію ВПО права на зайнятість, допомогу у зв'язку з безробіттям, пенсійне забезпечення та отримання соціальних послуг.

Призначення постанов Кабінету Міністрів України щодо соціального захисту ВПО представлене у *табл. 2.1*.

Таблиця 2.1.1

Призначення законодавчих актів у сфері забезпечення прав ВПО

Законодавчий акт	Призначення документу
Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг»	визначає механізм надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (грошова допомога)
Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»	визначає механізм призначення (відновлення) внутрішньо переміщеним особам виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання), довічних державних стипендій, усіх видів соціальної допомоги та компенсацій, матеріального забезпечення, надання соціальних послуг, субсидій та пільг (соціальні виплати) за рахунок коштів державного бюджету та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування
Постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.2019 № 1122 «Деякі питання соціального і правового захисту осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення»	визначає механізм використання коштів, передбачених Мінветеранів у державному бюджеті за програмою «Заходи щодо захисту і забезпечення прав та свобод осіб, які позбавлені (були позбавлені) особистої свободи незаконними збройними формуваннями, окупаційною адміністрацією та/або органами влади російської федерації з політичних мотивів, а також у зв'язку з громадською, політичною або професійною діяльністю вказаних осіб, підтримки зазначених осіб та членів їхніх сімей, заходи з реінтеграції населення тимчасово окупованих територій, виплати державних стипендій імені Левка Лук'яненка»

Джерело: [23, с. 520–521].

Аналіз нормативно-правового забезпечення регулювання соціального захисту ВПО дає змогу виділити проблемні аспекти: а) «координація діяльності між органами публічної адміністрації, що забезпечують реалізацію прав і свобод

ВПО в Україні; б) облік внутрішньо переміщених осіб та їх потреб; в) ресурсне забезпечення реалізації статусу ВПО» [11].

В умовах повномасштабних бойових дій на території країни та вимушеного переміщення великої кількості громадян в більш безпечні регіони держава та органи місцевого самоврядування зіткнулися з низкою проблем у нормативно-правовому забезпеченні соціального захисту ВПО. Вітчизняний науковець В. О. Боняк відзначає, що загальними проблемами є «неповнота врахування в юридичних документах труднощів, з якими стикаються переселенці, і неузгодженість нормативно-законодавчих актів між собою та з низкою міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини» [5, с. 21]. Зокрема, наголошується на «унормуванні механізму отримання пенсій вимушеними переселенцями, який фактично прив'язує їх до певного місця перебування на підконтрольній території, позбавляючи права на вільне пересування навіть контрольованою територією України». У дослідженні [43] наголошується на невідповідності суми щомісячної адресної грошової допомоги для покриття витрат на проживання ВПО.

Усі проблеми нормативно-правового захисту ВПО під час воєнного стану можна систематизувати у два напрями: «по-перше, відсутність комплексного та системного підходу у питаннях фінансування соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їх житлом, доступ до соціальних виплат та пенсійного забезпечення; по-друге, соціальний захист тих осіб, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях» [5, с. 21].

Таким чином, система нормативно-правового забезпечення соціального захисту ВПО представлена міжнародними документами, Конституцією України та спеціальним законодавством. В умовах стрімкого зростання та нерівномірного географічного розподілу кількості ВПО з початком бойових дій в Україні законодавство потребує узгодженості з міжнародними стандартами.

2.2. Система публічного управління у сфері соціального захисту населення в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні соціального захисту населення, зокрема ВПО, набуває особливого значення. Саме на місцевий рівень покладається безпосередня організація соціальних послуг, оперативне реагування на гуманітарні потреби та координація взаємодії з державними структурами, волонтерськими ініціативами й міжнародними партнерами. Загострення соціальних ризиків, різке збільшення кількості людей, які потребують підтримки, та необхідність швидких управлінських рішень вимагають від громад високої інституційної спроможності та адаптивності. У цих умовах органи місцевого самоврядування стають ключовою ланкою, що забезпечує доступність соціальної допомоги, стабільність життєдіяльності населення та стійкість територіальних громад.

Під час війни система публічного управління соціальним захистом населення в Україні стала гібридною, поєднуючи центральні органи (Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України), місцеві органи влади (органи місцевого самоврядування), територіальні підрозділи соціального захисту, а також міжнародну допомогу та волонтерів, що сприяє оперативному реагуванню на нові виклики: вимушені переселення, втрату роботи, підтримку військових та їх сімей через виплати, послуги, адаптацію до нових реалій, що вимагає гнучкого, децентралізованого управління та координації. Отже, система публічного управління стала більш динамічною, адаптивною, з більшим акцентом на співпрацю всіх рівнів влади та громадянського суспільства для подолання наслідків війни.

У системі органів публічного управління соціальним захистом населення та ВПО в умовах воєнного стану можна виділити три рівні:

– центральний рівень: Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України (формує та реалізує державну політику, координує діяльність, розробляє

програми соціального захисту для ВПО, ветеранів), Кабінет Міністрів України (спрямовує та координує діяльність міністерства, приймає стратегічні рішення);

– регіональний та місцевий рівень: місцеві державні адміністрації (реалізації державної політики на місцях, розподіл допомоги), органи місцевого самоврядування та їх відділи соціального захисту (організація виконання програм, надання послуг, робота з громадами, виплати за місцем проживання);

– спеціалізовані установи та фонди: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування.

У забезпеченні соціального захисту населення та ВПО під час війни органи місцевого самоврядування відіграють головну роль, оскільки знаходяться в безпосередній співпраці з ВПО щодо їх інтеграції у нові громади, мають гнучкість та можливість швидко реагувати на потреби ВПО, адаптувати програми соціального захисту до умов та можливостей конкретної громади.

Основні завдання органів місцевого самоврядування окреслені у *табл. 2.2.1*

Таблиця 2.2.1

Головні завдання ОМС щодо соціального захисту ВПО

Завдання	Зміст завдання
Забезпечення доступу до житла ВПО	Ефективне вирішення питань тимчасового розміщення та забезпечення довгострокового житла для переміщених осіб через муніципальні програми будівництва та надання соціального житла, орендних субсидій та інших форм підтримки
Надання медичних та психологічних послуг	Завдяки мобільним медичним бригадам, місцевим клінікам та психологічним службам, ВПО можуть отримувати необхідну медичну допомогу та підтримку безпосередньо в місцях проживання
Соціальна інтеграція ВПО	Організація професійних тренінгів, освітніх програм та курсів підвищення кваліфікації, що сприяють працевлаштуванню ВПО та їх інтеграції в економічне життя громади
Підтримка малого бізнесу та підприємницьких ініціатив	Організація консультаційної роботи щодо відкриття власної справи, аналітичні звіти з економічного розвитку регіону
Співпраця з громадськими організаціями та міжнародними партнерами	Залучення додаткових ресурсів та впровадження інноваційних підходів до соціального захисту ВПО

Джерело: [48 с. 107].

Таким чином, органи місцевого самоврядування є основною ланкою в системі публічного управління у забезпеченні соціального захисту ВПО під час війни, оскільки мають найвищий рівень реагування на потреби ВПО, швидко адаптуються до змінних умов та здатні залучати додаткові ресурси для розвитку та інтеграції ВПО в середовище громад.

Для населення на територіях України, де точаться бойові дії та на тимчасово окупованих територіях, надання державних соціальних послуг стало неможливим. Завдяки платформі «ДІЯ: Державні послуги онлайн» здійснено цифровізацію багатьох послуг щодо соціального захисту населення, що дає змогу безперешкодно скористатися ними населенню. У дослідженні О. І. Тихої [53] структуровано осіб, які подали заявки на отримання єДопомоги (рис. 2.3).

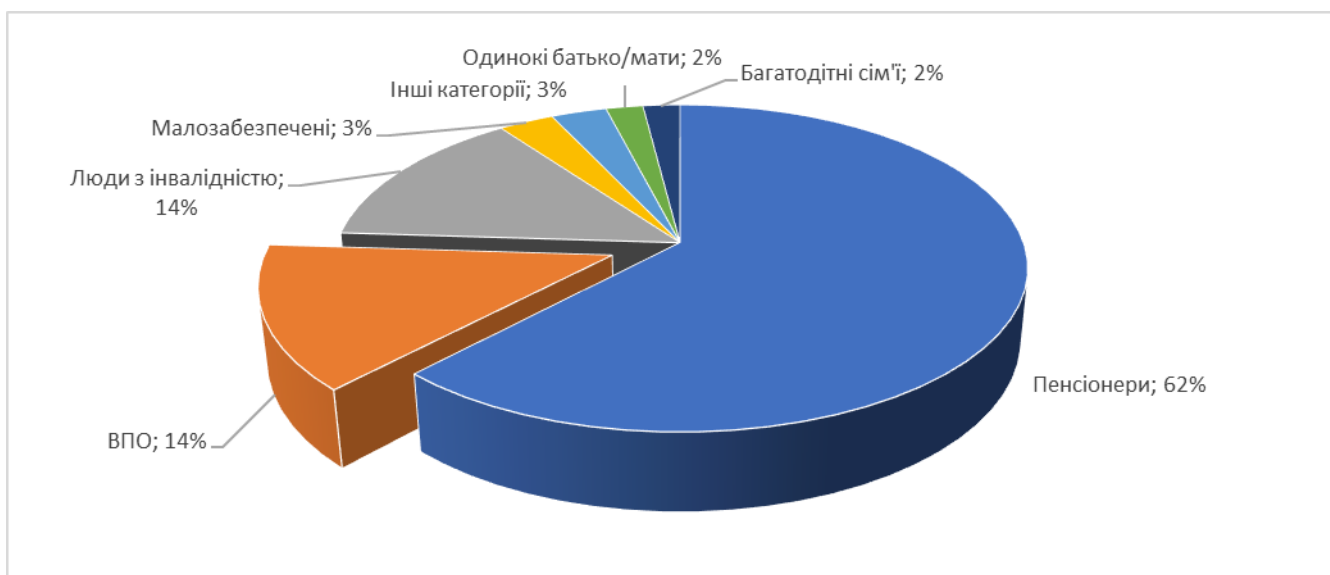

Рисунок 2.2.1 Заявки на отримання єДопомоги за категоріями осіб. Джерело: [53].

Як свідчить рис. 2.2.1, найбільшу частку осіб, що потребують підтримки в рамках соціальної підтримки «єДопомога», становлять пенсіонери (62%), ВПО (14%) та люди з інвалідністю (14%). У регіональному розрізі найбільше потребують допомоги ВПО в областях, які найближче розташовані до зони бойових дій, або входять до неї – Харківська, Донецька області, м. Київ, Київська,

Миколаївська, Запорізька, Херсонська, Луганська, Дніпропетровська, Одеська, Житомирська та Сумська області.

Отже, в умовах воєнного стану зростає роль цифровізації соціальних послуг як одного з небагатьох інструментів, доступних в небезпечних регіонах.

У дослідженні [18, с. 195-196] зазначається, що однією з сучасних тенденцій у державному управлінні є *evidence-based policy* – політика, що базується на доказах і аналітиці. В контексті прийняття рішень щодо соціального захисту це означає, що рішення про запуск нової програми чи реформу має ґрунтуватися на дослідженнях бідності, демографічних прогнозах, оцінці ефективності попередніх заходів. Важливим інструментом впровадження даної політики є створення Єдиних інформаційних бази даних (реєстри одержувачів соціальної допомоги, пенсійний реєстр, реєстр застрахованих осіб), що дозволяють отримати актуальну картину та приймати обґрунтовані рішення щодо бюджету та адресності. Зокрема, в Європейському Союзі функціонують спеціалізовані аналітичні підрозділи (*Social Protection Committee, OECD Social Policy division*), які регулярно проводять оцінки національних політик, розраховують показники і рекомендують удосконалення. Саме цифровізація надає змогу значно розширити можливості використання даних для визначення кількості людей, які отримують соціальну допомогу, розподіл категорій за регіонами, рівень охоплення категорій та своєчасність виплат.

Важливою складовою ефективного управління соціальним захистом населення є механізм прийняття рішень в системі публічного адміністрування. Сучасний механізм ухвалення рішень в сфері соціального захисту представляє собою багатокомпонентну систему, яка охоплює: «формальні процедури (звернення-аналіз рішення-виконання-моніторинг), інституційну структуру (від міністерства до громади), використання даних та експертизи, кадрове забезпечення і контрольні запобіжники» [18, с. 197].

В умовах війни механізм ухвалення рішень трансформується під впливом технологій (електронне урядування, автоматизація), принципів належного

врядування (прозорість, підзвітність), потреб кризового реагування (гнучкість, швидкість) та вимог суспільства до участі.

Орієнтиром для успішної трансформації вітчизняного механізму прийняття рішень в системі публічного управління є досвід країн-лідерів щодо впровадження підходів у сфері соціального захисту (табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Досвід впровадження управлінських рішень щодо соціального захисту населення в системі публічного управління зарубіжних країн

Підхід	Зарубіжний досвід	Україна
1	2	3
«Єдине вікно» та інтегровані служби (One-stop-shop)	Система Service Canada (Канада) – мережа центрів, де громадяни можуть оформити пенсію, допомогу по безробіттю, дитячі виплати, отримати консультацію з працевлаштування тощо, без необхідності відвідувати окремі установи для кожної програми. ЄС: інтегровані центри соціального обслуговування активно розвиваються на рівні муніципалітетів (зокрема, у скандинавських країнах)	У деяких громадах створені Центри надання соціальних послуг, де зібрано кілька служб під одним керівництвом
Електронні соціальні сервіси	Естонія: 100% цифрового уряду, що охоплює й сферу соціального захисту; Польща: портал Emp@tia для соцвиплат	Запровадження Соціального веб-порталу Мінсоцполітики у 2024 р.
Партнерство з громадським сектором	У розвинутих країнах значну частину соціальних послуг на замовлення держави виконують недержавні організації – благодійні фонди, релігійні об'єднання, приватні соціальні служби. Корпоративна соціальна відповідальність – бізнеси співпрацюють з урядом у проєктах боротьби з бідністю, навчання вразливих груп	є потенціал розвитку державно-громадського партнерства: новий Закон про соціальні послуги передбачив механізм соціального замовлення, ваучерів і конкурсів для недержавних надавачів
Орієнтація на результат (Outcomes-oriented management)	Успішні системи соціального захисту оцінюють себе не тільки за показниками вкладених ресурсів, а головню за досягнутими результатами для людей	Наразі оцінка ефективності переважно базується на кількісних показниках (скільки людей отримали допомогу, скільки коштів витрачено)
Кризовий менеджмент і гнучкість	ЄС – механізм тимчасового захисту, що продемонстрував швидкість та солідарність: протягом тижнів країни розгорнули житло, виплати і послуги для мільйонів біженців	Збереження працездатності системи соціальних виплат навіть під час бойових дій та окупації територій

1	2	3
Інклюзивність і безбар'єрність	Розвинуті країни впроваджують стандарти доступності (приміщення соцслужб, інформація – зрозумілою мовою, з урахуванням людей з інвалідністю), гендерно-чутливі підходи (програми для підтримки працюючих матерів, боротьба з гендерною зарплатною різницею), дитячі гарантії тощо	Розроблена урядова стратегія безбар'єрності суспільства

Джерело: укладено автором відповідно до [18, с. 197–199].

Для ефективного впровадження електронних сервісів у сфері соціального захисту важливо враховувати напрацьований міжнародний та національний досвід, зокрема принципи зручного для користувача (*user-friendly*) дизайну, доступність сервісів із мобільних пристроїв, а також високий рівень кібербезпеки та захисту персональних даних. Україна активно розвиває цифрову інфраструктуру, і показовим прикладом є застосунок «Дія», у якому вже реалізовані сервіси соціальної підтримки населення «Підтримка», «Допомога та інші цифрові інструменти взаємодії держави з громадянами. Адаптація найкращих практик провідних цифрових держав дозволять підвищити оперативність управлінських рішень, забезпечити прозорість процесів і мінімізувати ризики, пов'язані з людським фактором.

Реалізація зазначених підходів потребує управлінських рішень, що виходять за межі компетенції окремої інституції та вимагають налагодженої міжвідомчої співпраці у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та інших суміжних напрямів. В окремих громадах України вже напрацьовано успішні моделі такої взаємодії, зокрема, створення міжсекторних команд або координаційних рад з питань підтримки ветеранів, до складу яких входять представники системи соціального захисту, медичні працівники, психологи, освітяни та волонтерські організації. Така практика забезпечує комплексний підхід до потреб людини та підвищує ефективність надання соціальних послуг.

У роботі І. Д. Шумляєвої зазначається, що сучасні соціальні реформи в Україні спрямовані на «перехід від моделі екстреної грошової допомоги до

людиноцентричного підходу» [57, с. 405]. Ключові елементи людиноцентричного підходу передбачають орієнтованість на потреби людей, участь та розширення можливостей громадян, сталий розвиток, фінансово-економічну самостійність та свободу особи, рівну участь у відносинах соціального захисту та інклюзію, всебічний добробут і процвітання. Отже, реформування системи публічного управління на засадах людиноцентричного підходу спрямоване на перехід від кількісних показників оцінювання ефективності соціального захисту до орієнтації на результат, корисний для людей.

Принциповим підходом до прийняття рішень та виконання функцій у системі публічного управління є соціальна відповідальність, що передбачає активну участь у забезпеченні економічного процвітання, екологічної стійкості та соціального благополуччя суспільства шляхом забезпечення справедливості, етичних норм, захисту прав людей, урахування потреб та інтересів зацікавлених сторін [квас, с. 697]. Впровадження принципів соціальної відповідальності вимагає активного залучення громадянського суспільства, бізнесу, професійних спільнот та інших зацікавлених сторін до процесів прийняття рішень [3, с. 182]. Такий підхід сприяє підвищенню прозорості управління, зміцненню довіри до органів влади та забезпечує більш обґрунтоване прийняття управлінських рішень.

У дослідженні [55] наголошено на важливості забезпечення економічної безпеки держави шляхом систематизації стратегічних пріоритетів державної політики соціального захисту населення при подоланні дестабілізуючих тенденцій в економіці країни під час війни.

Таким чином, ефективне реформування системи публічного управління базується на людиноцентричному підході, соціальній відповідальності, трансформації показників оцінювання результатів та забезпеченні економічної безпеки держави.

Висновки до розділу 2

Сформовано ознаки ВПО як суб'єкта соціального захисту: спеціальний суб'єкт соціального захисту з боку держави, особливе державне соціальне забезпечення з усіх галузей соціального життя, потреба в отриманні соціального захисту пов'язана з виникненням об'єктивних причин, які не залежали від волі та бажання ВПО, статус ВПО не пов'язується з належністю до громадянства України, можливість дуального статусу, окрім прав, ВПО мають і відповідно обов'язки, виключні процедури здійснення реєстраційних дій, організаційно-правових заходів з боку держави. Визначено, що система нормативно-правового забезпечення соціального захисту ВПО представлена міжнародними документами, Конституцією України та спеціальним законодавством. В умовах стрімкого зростання та нерівномірного географічного розподілу кількості ВПО законодавство потребує узгодженості з міжнародними стандартами.

Під час війни система публічного управління соціальним захистом населення в Україні стала гібридною, поєднуючи центральні органи (Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України), місцеві органи влади (органи місцевого самоврядування), територіальні підрозділи соціального захисту, а також міжнародну допомогу та волонтерів, що сприяє оперативному реагуванню на нові виклики. Наголошено на важливому значенні органів місцевого самоврядування, оскільки вони знаходяться в безпосередній співпраці з ВПО щодо їх інтеграції у нові громади, мають гнучкість та можливість швидко реагувати на потреби ВПО, адаптувати програми соціального захисту до умов конкретної громади.

Відзначено, що в умовах війни механізм прийняття рішень формується під впливом технологій, принципів належного врядування, потреб кризового реагування та вимог суспільства до участі, та повинен трансформуватися з урахуванням напрацьованого міжнародного та національного досвіду, людиноцентричного підходу та принципу соціальної відповідальності.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У НОВОВОЛИНСЬКІЙ ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Особливості, інноваційні підходи та бар'єри у реалізації соціальної політики щодо захисту внутрішньо переміщених осіб

Нововолинська міська територіальна громада є об'єднаною територіальною громадою в Україні, утворена 25 жовтня 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 708-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Волинської області» [37] шляхом об'єднання територіальних громад, підпорядкованих Нововолинській міській раді та двом сільським радам Іваничівського району Волинської області – Грибовицької та Грядівської. Станом на 01 січня 2025 року до Нововолинської МТГ входять: місто Нововолинськ, селище Благодатне, села Грибовиця, Гряди, Низкиничі, Тишковичі, Хренів та Кропивщина. Площа громади становить 75,3 км², населення – станом на 01 січня 2025 року 57,7 тис. населення. Адміністративним центром громади є місто Нововолинськ. Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» [42] територію Нововолинської міської громади віднесено до укрупненого Володимир-Волинського району Волинської області.

Місто Нововолинськ має площу близько 17 км², розташоване на південному заході Волинської області (знаходиться на північному заході України). Особливість географічного розташування міста – невелика відстань (близько 15 км) від кордону з Польщею та велика відстань (близько 730 км) від кордону з російською федерацією (рис. 3.1.1).

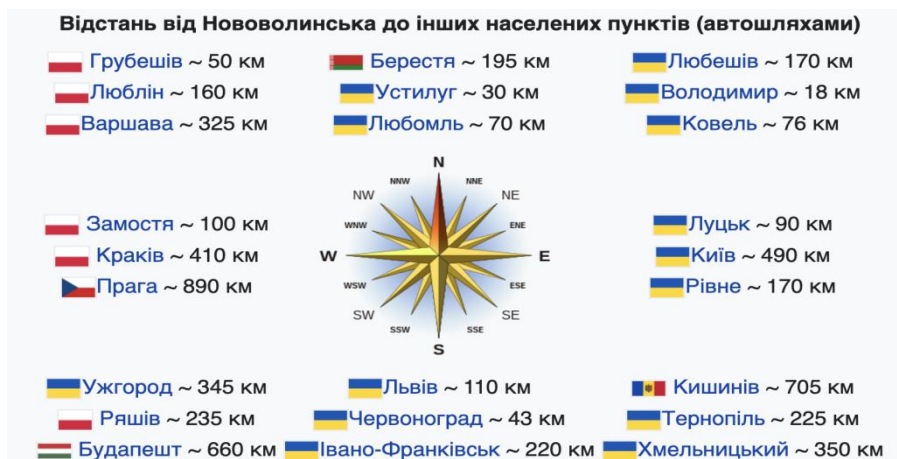

Рисунок 3.1.1 Відстань від Нововолинської територіальної громади до інших населених пунктів України та зарубіжжя. Джерело: [37].

Місто Нововолинськ розташований на перетині прикордонних територій Західної України та Східної Польщі й входить до транскордонного об'єднання “Єврорегіон Буг”. Такий статус забезпечує активні зовнішньоекономічні контакти між українськими регіонами та країнами Європи, що, у свою чергу, формує додаткові джерела надходжень до місцевого й державного бюджетів у вигляді митних платежів, податків та зборів.

Отже, географічне розташування Нововолинської об'єднаної територіальної громади (ОТГ) є вагомою перевагою у забезпеченні економічного і соціального розвитку порівняно з іншими регіонами України, оскільки є регіоном, віддаленим від бойових дій, посилює економічний потенціал, сприяє зміцненню наявних та створенню нових міжнародних зв'язків з країнами Європи, розвитку господарських зв'язків з містами Західного регіону України для забезпечення ефективного функціонування та розвитку громади під час воєнного стану.

Одним з пріоритетних завдань розвитку Нововолинської ОТГ є посилення інвестиційної привабливості шляхом формування сприятливого бізнес-клімату для підприємців та інвесторів, що є джерелом надходжень до місцевого та державного бюджетів, формування сприятливих умов для економічного та соціального

розвитку, у тому числі забезпечення соціального захисту населення та внутрішньо переміщених осіб у громаді. В результаті розвитку наряду посилення інвестиційної привабливості в громаді утворилися та успішно працюють сучасні підприємства з різних галузей економіки: ТОВ “ВМК-Україна”, “Кроноспан УА”, “Олія Волині”, “Алюглас”, “Хан-Електробау”.

Крім того, динамічний розвиток підприємництва в громаді стимулював поживання споживчого ринку. Нині він охоплює мережі продовольчих та промислових магазинів, нові об’єкти роздрібної торгівлі, а також активно зростаючий сектор готельно-ресторанних закладів – від невеликих кав’ярень до комфортних ресторанів різного формату та спеціалізації.

Економічний потенціал громади формують підприємства промислового сектору – добувної, харчової, легкої, деревообробної, машинобудівної, хімічної галузей та виробництва металевих виробів – а також установи торгівлі й сфери послуг. Основу міської економіки становлять понад 40 промислових підприємств, діяльність яких охоплює приладобудування, деревооброблення, хімічне та металообробне виробництво, харчову промисловість, а також виготовлення меблів і будівельних матеріалів. Підприємства громади вирізняються широким спектром спеціалізацій: від виробництва збірних дерев’яних конструкцій, переробки деревини та випуску меблів чи косметичної продукції – до підприємств важкої металургії. Від початку повномасштабної війни до громади релокувалося 10 суб’єктів господарювання: шість юридичних осіб та чотири фізичні особи-підприємці. Серед найбільших – ТОВ «Грін Компані НВ», що здійснює відновлення відсортованих відходів; ТОВ «Альмасара», яке спеціалізується на виробництві олії та тваринних жирів; та ТОВ «Скловолокно» з ткацьким виробництвом. Інші релоковані бізнеси працюють у сферах гуртової торгівлі фармацевтичною продукцією, комп’ютерного програмування, надання інформаційно-консультаційних послуг, виготовлення одягу й аксесуарів, виробництва верхнього одягу, у ресторанній сфері та мобільному харчуванні.

Місто Нововолинськ має ключові переваги для залучення релокованого бізнесу на свою територію (рис. 3.1.2).

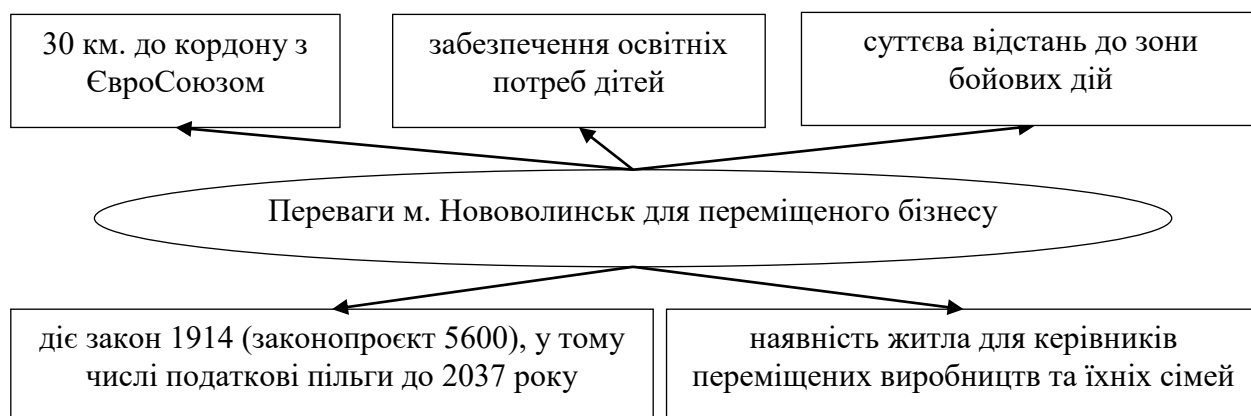

Рисунок 3.1.2. Переваги Нововолинської ОТГ для переміщеного бізнесу

Джерело: укладено автором.

Таким чином, на території Нововолинської ОТГ бізнес має сприятливі умови для розвитку та є вагомим джерелом забезпечення бюджету та фінансування програм соціального захисту населення регіону.

Кількісна характеристика населення Нововолинської ОТГ у 2021–2024 рр. продемонстрована у таблиці 3.1. Як свідчать результати табл. 3.1, рівень населення громади підтримується на постійному рівні. Однак, за аналізований період значні зміни відбулися в динаміці окремих груп населення. Характерною ознакою громади є зростання кількості внутрішньо переміщених осіб у 2022 р. до 6260 осіб та зниження чисельності даної категорії населення у 2023 р. на майже на 30% до 4380 осіб, у 2024 р. кількість ВПО зросла на 13% до 4950 осіб, що пов'язане з продовженням бойових дій на території України. Частка ВПО у загальній кількості населення у 2022–2023 рр. складала відповідно 10,81% та 7,66%, а у 2024 р. збільшилась до 8,6%.

Демографічна структура Нововолинської ОТГ

Назва показника	Значення				Темп зростання, %		
	2021	2022	2023	2024	2022 р. до 2021 р.	2023 р. до 2022 р.	2024 р. до 2023 р.
Чисельність наявного населення, тис. осіб:	57,394	57,9	57,2	57,7	100,88	98,79	100,88
у т.ч. ВПО, осіб	227	6260	4380	4950	27,6 разів	69,97	113,01
частка ВПО у чисельності наявного населення, %	0,4	10,81	7,66	8,6	+10,41 п.п.	-3,15 п.п.	+0,94 п.п.

Джерело: укладено автором відповідно до [37].

Отже, вагомою складовою трудового потенціалу Нововолинської ОТГ є внутрішньо переміщені особи, перебування яких стимулює бізнес та інфраструктуру, а також збільшує надходження до бюджету громади. Проте, у 2023 р. чисельність ВПО зменшилася, що пов'язане з поверненням населення до місць їх постійного проживання на території, де відсутні бойові дії, або подальший виїзд громадян України за кордон та використання можливостей, які надають інші країни для громадян України під час повномасштабної війни на території нашої країни. Однак, зростання чисельності ВПО у 2024 р. свідчить, що Нововолинська ОТГ залишається привабливою для безпечного перебування та життєдіяльності ВПО. Тому заходи щодо соціального захисту у Нововолинській ОТГ повинні передбачати створення умов для збереження трудового потенціалу населення, у тому числі ВПО.

Аналіз динаміки чисельності вразливих груп населення у 2022–2024 рр. (табл. 3.1.2) показує, що у 2024 р. відбулося суттєве скорочення їх кількості. Основною причиною цього є масовий виїзд громадян за межі України. Зокрема, чисельність малозабезпечених сімей зменшилася на 68,75%; отримувачів допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування – на 63,16%; одиноких матерів, які отримують допомогу на дітей – на 84,13%. Також зафіксовано зменшення кількості отримувачів тимчасової допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, на 33,33%; допомоги багатодітним сім'ям –

на 7,03%; виплат особам, які здійснюють догляд за людьми з інвалідністю І групи або особами віком старше 80 років – на 26,09%. Кількість зареєстрованих безробітних скоротилася на 53,45%.

Таблиця 3.1.2

Кількість вразливих категорій населення Нововолинської міської територіальної громади за 2022–2024 рр.

Категорія населення	Чисельність, осіб			Темп зміни, %	
	2022	2023	2024	2023 р. до 2022 р.	2024 р. до 2023 р.
малозабезпечені сім'ї	208	65	193	31,25	296,92
особи з інвалідністю з дитинства та діти з інвалідністю	749	761	804	101,60	105,65
особи, які не мають права на пенсію, та особи з інвалідністю	178	178	203	100,00	114,04
отримувачі допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	57	21	61	36,84	290,48
отримувачі допомоги на дітей одиноким матерям	63	10	47	15,87	470,00
отримувачі допомоги на дітей, які знаходяться в прийомних сім'ях, дитбудинках сімейного типу та патронат над дитиною	31	37	38	119,35	102,70
отримувачі тимчасової допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів	9	6	14	66,67	233,33
отримувачі допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях	370	344	341	92,97	99,13
отримувачі виплат особам, що доглядають за особою з інвалідністю І групи або за особою що досягла 80 річного віку	115	85	71	73,91	83,53
кількість зареєстрованих безробітних, осіб	580	270	196	46,55	72,59
кількість ВПО, зареєстрованих як безробітні, осіб	10	20	11	100,0	55,00
Всього	2360	1797	1979	76,14	110,13

Джерело: укладено автором відповідно до [37].

У цілому, через масовий виїзд населення за кордон чисельність вразливих груп у Нововолинській ОТГ у 2023 році скоротилася на 23,86%. У 2024 році, завдяки поверненню частини мешканців, цей показник зріс на 10,13%. Позитивним явищем у сфері управління трудовими ресурсами є стале зменшення кількості зареєстрованих безробітних: у 2023 році – на 53,45%, у 2024 році – ще на

27,41%. Зокрема, чисельність безробітних серед ВПО у 2024 році зменшилася майже удвічі.

Таким чином, за відносної стабільності загальної чисельності населення громади спостерігається зростання кількості вразливих категорій населення та одночасне стабільне зниження рівня зареєстрованого безробіття, включно з ВПО. Це свідчить про створення у громаді сприятливих умов для забезпечення зайнятості.

З початку 2024 року кількість зареєстрованих ФОП зросла на 194 одиниць, кількість юридичних осіб зросла на 23 одиниці; всього загальна кількість зареєстрованих МСП зросла на 217 одиниць, або на 5,6 %. Позитивні зміни в динаміці пояснюються факторами:

– в громаді триває процес ліквідації вугільних підприємств і шахт, що зумовлює поступову трансформацію регіону з вугільного на промисловий. Унаслідок закриття шахт колишні працівники галузі та особи, пов'язані з вугільним сектором, втратили стабільні джерела доходу і змушені шукати нові можливості для працевлаштування та отримання прибутку. Така ситуація формує підвищений інтерес до започаткування власної справи та сприяє створенню нових підприємницьких структур;

– з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну до громади прибуло понад 10 000 внутрішньо переміщених осіб. ВПО, які залишилися проживати в громаді, формують додатковий попит на розвиток підприємництва та створення нових суб'єктів господарювання. Існуючі бізнес-структури не можуть повністю забезпечити працевлаштування всіх переміщених осіб, що стимулює частину з них активно розпочинати власну підприємницьку діяльність.;

– можливість швидко отримати фінансові ресурси для започаткування власної справи з'явилася за рахунок державних програм «Робота, Переробне підприємство, Ветерани, EU4Business, Жіноче підприємництво та ін. Нововолинська ОТГ адаптувалася до нових реалій розвитку та залучення

підприємництва та розпочала надавати консультаційні послуги для осіб, які бажають скористатися можливостями програми (до відповідних фахівців протягом 2023-2024 рр. звернулося близько 1600 осіб).

Отже, збільшення кількості суб'єктів господарювання свідчить про сприятливу економічну ситуацію в громаді для розвитку бізнесу в напрямках переорієнтації з вугільного регіону на промисловий, збільшення кількості населення за рахунок ВПО та започаткування ними власної справи, державних програм підтримки відкриття власної справи.

Органом місцевого самоврядування в громаді є Нововолинська міська рада. Зусилля влади міста спрямовані на забезпечення рівня та якості життя мешканців Нововолинської ОТГ у відповідності до цінностей та стандартів сучасного європейського міста. Організаційна структура управління Нововолинської міської ради як органу виконавчої влади в громаді складається з двох типів підрозділів: без статусу юридичної особи та із статусом юридичної особи (додаток Б).

У Нововолинській міській раді функції соціального захисту населення виконує Управління соціальної та ветеранської політики та підпорядковані йому підрозділи, зокрема, сектор соціальної допомоги і компенсацій, відділи обслуговування осіб з інвалідністю, соціальної підтримки пільгових категорій населення, виплати соціальної допомоги і компенсації, координації надання соціальних послуг, з питань сім'ї та оздоровлення дітей, культури, Міський центр соціальних служб, Територіальний центр соціального обслуговування, які опікуються різними категоріями громадян, надаючи допомогу, пільги, соціальні послуги, опікуються ветеранами, особами з інвалідністю та сім'ями.

Виконуючи функції соціального захисту ВПО (табл. 3.3), підрозділи працюють у тісній взаємодії з державними структурами, благодійними організаціями та волонтерами, щоб забезпечити комплексну підтримку внутрішньо переміщених осіб у громаді.

**Функції підрозділів Нововолинської міської ради щодо соціального захисту
ВПО**

Підрозділ	Функції щодо соціального захисту ВПО
Відділ виплат соціальної допомоги і компенсацій	здійснює призначення та виплату державної допомоги ВПО
Відділ координації надання соціальних послуг	забезпечує доступ до соціальних сервісів, включаючи психологічну підтримку, гуманітарну допомогу та інтеграційні програми
Відділ соціальної підтримки пільгових категорій населення	опрацьовує звернення ВПО щодо пільг, компенсацій та інших форм підтримки
Міський центр соціальних служб	надає індивідуальні консультації, допомогу у працевлаштуванні, адаптаційні заходи для дітей та сімей ВПО
Територіальний центр соціального обслуговування	забезпечує соціальне обслуговування ВПО похилого віку та осіб з інвалідністю

Джерело: укладено автором.

Основні проблеми у соціальному захисті ВПО у Нововолинській ОТГ пов'язані з адаптацією, доступом до послуг та інтеграцією у місцеве соціальне та бізнес-середовище:

– житло та умови проживання: незважаючи на наявність облаштованих місць компактного проживання, їх кількість обмежена. Частина ВПО змушена орендувати житло самостійно, що створює фінансове навантаження;

– фінансова підтримка і виплати: виникають труднощі з оперативним призначенням і виплатою соціальної допомоги, компенсацій та пільг, що пов'язано з бюрократичними процедурами та високим навантаженням на управління соціальної та ветеранської політики;

– соціальна адаптація та інтеграція: ВПО стикаються з проблемами інтеграції у громаду: недостатня участь у місцевих процесах, обмежені можливості для соціальної взаємодії та залучення до громадських ініціатив;

– працевлаштування та економічна стабільність: хоча громада демонструє успіхи у працевлаштуванні ВПО, все ще існують труднощі з пошуком роботи для окремих категорій – людей старшого віку, осіб з інвалідністю, матерів із дітьми, розвитку власного бізнесу особами працездатного віку;

– психологічна підтримка та робота з дітьми: ВПО, особливо діти, потребують довготривалої психологічної допомоги та програм адаптації. Наявні ресурси громади не завжди покривають ці потреби.

Таким чином, соціальний захист ВПО у Нововолинській ОТГ має сильні сторони – створення місць проживання, надання можливостей для працевлаштування, інноваційних інструментів інформування. Водночас ключові проблеми залишаються у сферах житла, фінансової підтримки, інтеграції та психологічної допомоги.

3.2. Пріоритети розвитку соціальної політики та покращення механізмів управління соціальним захистом внутрішньо переміщених осіб на місцевому рівні

В місцевому бюджеті видатки на соціальний захист складають стабільну частку 5%. В результаті активізації підприємницької діяльності в регіоні, зросли доходи місцевого бюджету у 2022–2024 рр., що сприяло зростанню видатків на 25%, а видатків на соціальний захист – на 31% (рис. 3.2.1). Збільшення видатків на соціальний захист пояснюється зростанням кількості ВПО та уразливих категорій населення, що зумовлює необхідність розроблення дієвих заходів, які б сприяли ефективності використання коштів на місцевому рівні.

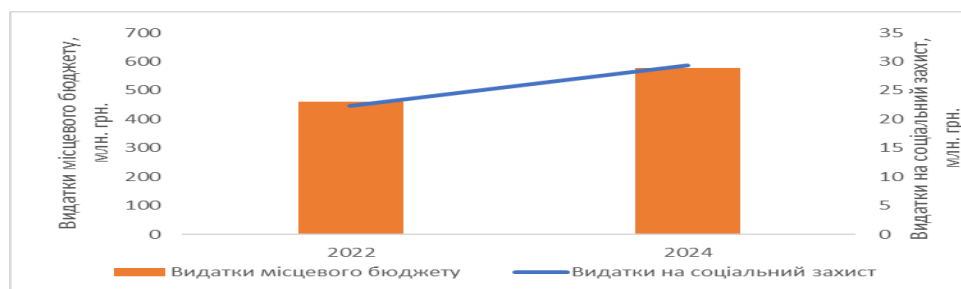

Рисунок 3.2.1 Динаміка видатків місцевого бюджету на соціальний захист у 2022-2024 рр. Джерело: укладено автором відповідно до [37].

Функціонування Нововолинської об'єднаної територіальної громади в умовах війни характеризується появою нових учасників економічних і соціальних процесів – внутрішньо переміщених осіб та релокованих підприємств, що зумовлює формування нових форматів взаємодії та комунікації. Унаслідок цього змінився склад стейкхолдерів, зацікавлених у результатах соціально-економічного розвитку громади. Додатково, посилення безпекових викликів і необхідність оперативного реагування на актуальні проблеми зумовили трансформацію пріоритетів та інтересів цих груп.

У воєнний час ключові завдання органів місцевого самоврядування змінили пріоритетність в бік поточних завдань: «збереження/відновлення темпів економічного розвитку територіальної громади; підтримка місцевого бізнесу та населення; розміщення, підтримка і налагодження комунікації з ВПО на території громади; залучення релокованого бізнесу; інтегрування ВПО та релокованого бізнесу в економіку громади» [52, с. 5]. Зміна пріоритетів в управлінні територіальними громадами негативно вплинула на стратегічну складову розвитку, що в найближчі роки може призвести до зниження економічних і соціальних показників діяльності громад.

Попри високу гостроту тактичних викликів, з якими стикається громада під час війни, ключовим завданням органів місцевої влади має залишатися відновлення економічного потенціалу території та реалізація стратегічних цілей її довгострокового розвитку, що утворить потенціал для забезпечення соціального захисту населення у довгостроковій перспективі.

У сучасній практиці місцевого економічного та соціального розвитку територіальних громад сформовано широкий спектр дієвих інструментів. Вони поділяються за напрямками бізнес-активності – підтримка існуючих підприємств, стимулювання розвитку підприємництва, залучення нових інвесторів і бізнесів – а також за ключовими чинниками ведення господарської діяльності, такими як розвиток людського капіталу, підвищення привабливості території та

забезпечення доступу до фінансування. Конкретний набір інструментів обирається відповідно до стратегічних пріоритетів розвитку громади.

У західних регіонах України підтримка малого та середнього бізнесу може стати ключовим фактором забезпечення інтеграції та адаптації ВПО під час війни та у повоєнний період. Комплексна підтримка малого та середнього бізнесу в західних регіонах України може значно посилити економічний потенціал регіону навіть у складних умовах війни. Поєднання фінансових стимулів, цифровізації, освітніх програм та міжнародної співпраці створить платформу для швидкого розвитку підприємництва серед внутрішньо переміщених осіб, залучення інвестицій і формування сильного локального ринку на рівні місцевих територіальних громад. Саме тому завдання соціального захисту в Нововолинській ОТГ доцільно вирішувати в комплексі з завданнями у сферах житла, освіти, охорони здоров'я, економічного розвитку та культури (табл. 3.2.1).

Таблиця 3.2.1

Комплекс завдань щодо підтримки та соціального захисту ВПО в Нововолинській ОТГ

Рівень пріоритетності завдань підтримки та соціального захисту ВПО	
Високий	Середній
1	2
Соціальний захист	
Збільшити фінансування програм допомоги інвалідам та іншим уразливим групам населення за рахунок підвищення надходжень до місцевого бюджету. Підтримка ветеранів та членів їх сімей, підтримка членів сімей загиблих. Хаб для ветеранів (консультаційний супровід, соціалізація, перекваліфікація та працевлаштування). Підтримка ВПО – інтеграція, адаптація, соціалізація. Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу серед ВПО	Укрупнення інфраструктури соціальних послуг (єдиний центр надання соціальних послуг). Створення центрів раннього втручання. Створення інфраструктури для віддаленого надання соціальних послуг (соціальне таксі, мобільні бригади). Створення центру денного догляду за дітьми з інвалідністю. Створення інфраструктури соціального житла для ВПО (в перспективі створення житла сімейного типу та для дітей-сиріт).

Продовження таблиці 3.2.1

1	2
Економічний розвиток	
Розбудова бізнес-інфраструктури (офісів, складів, конференційної інфраструктури) для підтримки бізнесу серед ВПО. Відкриття бізнес-центру / бізнес простору для комунікації з ВПО-підприємцями. Створення індустріального парку, що спеціалізуватиметься на інноваціях, технологіях та переробній промисловості для підвищення працевлаштування серед ВПО. Залучення інвесторів для індустріального парку та інших проєктів. Розбудова екосистеми соціального підприємництва, у тому числі з залученням ВПО	Будівництво транспортного пункту пропуску Млинище (Україна) – Сліпче (Польща). Модернізація існуючої колії ДП «Волиньвугілля» та будівництво додаткового покриття по маршруту Нововолинськ – Лудин – держкордон (Польща). Розбудова інфраструктури перевезення вантажів – логістичні хаби. Створення центру енергоефективності
Освіта	
Відкриття вищого навчального закладу на базі КЗПО «Нововолинський багатопрофільний професійний коледж» з новими спеціальностями, що є затребувані на ринку праці (військова справа, інженерія, інформаційні технології та мережі, енерго-менеджери, будівельники доріг та мостів) для залучення абітурієнтів серед ВПО	Модернізація електричних мереж для роботи під час відключень електроенергії Впровадження заходів енергоефективності; Будівництво пришкільних спортивних стадіонів для розвитку учнів, у тому числі ВПО
Охорона здоров'я	
Придбання обладнання для проходження реабілітаційного лікування ВПО. Створення умов для ментального відновлення	Капітальні та поточні ремонти, благоустрій території для покращення рівня обслуговування населення та ВПО
Житлові об'єкти	
Забезпечення капітальних ремонтів та інших поточних робіт для збільшення житлового фонду Впровадження заходів енергоефективності	Облаштування прибудинкової території багатоквартирних будинків для підвищення комфортності перебування Активізація діяльності ОСББ щодо співпраці з ВПО
Культура	
Створення культурно-мистецьких просторів під відкритим небом. Оцифрування музейних фондів. Промоція міста.	Капітальний ремонт будинків культури. Будівництво і реконструкція сцен. Реекспозиція виставкової інфраструктури. Мапування в культурі (об'єкти спадщини, ознакування). Розробка/ідентифікація культурних магнітів

Джерело: укладено автором.

Таким чином, завданнями у сфері соціального захисту є стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу серед ВПО, інтеграція, адаптація та

соціалізація ВПО у економічному, соціальному та культурному середовищі Нововолинської ОТГ. Вирішення даних завдань можливе лише у комплексі з завданнями економічного розвитку (формування інфраструктури для підтримки і розвитку підприємництва у громаді, відкриття бізнес-центру як простору для комунікації підприємців серед ВПО, залучення інвесторів та розбудова екосистеми соціального підприємництва.

Аналіз досягнутих результатів від співпраці бізнес-консультантів з підприємцями дає змогу ініціювати відкриття «Центру підтримки бізнесу НОВО» у Нововолинській міській раді з метою створення простору для комунікації та посилення взаємовідносин підприємців та влади.

Підґрунтям для реалізації проєкту є досвід міської ради в реалізації проєктів розвитку громади та підтримки ВПО у воєнний час (2022–2024 рр.):

а) підтримка центрів компактного проживання ВПО. Для покращення умов проживання внутрішньо переміщених осіб було залучено 1 118 050 грн. на ремонт приміщення колишнього гуртожитку Нововолинського ЦПТО, у якому облаштовано 130 місць для розміщення ВПО.

б) створення інтеграційного простору для ВПО. Проєкт був спрямований на зміцнення відчуття безпеки, розвиток соціально-психологічних навичок та розкриття внутрішнього потенціалу цільової групи, а також на посилення соціальної згуртованості: залучено 480 000 грн., термін реалізації – 3 місяці, протягом двох місяців проведено 12 навчальних заходів за різними тематичними напрямками.

Наразі виконано підготовчі роботи, отримано необхідні дозволи та розпочато ремонт приміщення площею 200 м² за кошти місцевого бюджету.

Нововолинська міська рада володіє значним досвідом у залученні грантових та донорських ресурсів. Тривала співпраця з міжнародними та національними партнерами дала змогу успішно реалізувати низку проєктів, спрямованих на розвиток громади. Зокрема, від донора/партнера *GIZ (Deutsche Gesellschaft für*

Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH та *UNDP (United Nations Development Programme)* залучено 111 200 євро на проєкт просування програми міжнародної співпраці EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП; від NEFCO (Північна Економічна Фінансова Корпорація) залучено 7 100 000 євро на проєкт «Житло для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та відновлення звільнених міст в Україні»; від *UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund)* залучено 40 000 євро на проєкт «Розвиток потенціалу молоді у західних областях України»; від *USAID* (Агентство США з міжнародного розвитку) у 2022 р. залучено 96 000 євро на проєкт «Створення Молодіжного центру в місті Нововолинськ»; від МФ «Відродження» (Міжнародний фонд Відродження) залучено 13 800 євро на проєкти «Тримаймо стрій; Соціально-психологічна підтримка та реінтеграція ветеранів та членів їх сімей на базі громадської організації «Нововолинська спілка ветеранів АТО».

Актуальність відкриття Центру підтримки бізнесу полягає у тому, що для економічного розвитку Нововолинської ОТГ важливо посилити взаємодію влади з бізнес-структурою. Для цього потрібен простір для проведення семінарів, тренінгів, досліджень та зустрічей. Підприємці, у тому числі ВПО, зможуть обмінюватися ідеями, досвідом та отримувати підтримку.

У приміщенні комунальної власності, яке виділене для Центру, за рахунок підтримки Датської ради (*DAI*) планується ремонт з встановленням на даху об'єкту сонячних панелей потужністю 20 кВт (загальна вартість отриманого гранту 3 740 000 грн). Загальна сума отриманих грантових коштів для відкриття центру підтримки бізнесу складає 38820 тис. грн.

Цільові групи проєкту створення Центру підтримки бізнесу НОВО в Нововолинській ОТГ: 900 юридичних осіб; 4000 фізичних осіб підприємців, у тому числі 1500 ВПО; 5000 ветеранів та члени сімей; 804 особи з інвалідністю; більше 20 000 шахтарів, які втратили роботу; більше 10 000 осіб віком 18-35 років, які шукають можливості для розвитку кар'єри або започаткування власного

бізнесу; потенційні інвестори та бізнес-партнери; 210 осіб, в т. ч. ВПО, які втратили роботу через економічні чи геополітичні обставини та шукають нові можливості для працевлаштування (безробітні); Управління економічної політики Нововолинської міської ради, які співпрацюють з бізнесом для розробки політик та програм підтримки підприємництва; підприємства, які прагнуть розширити свій бізнес на міжнародні ринки і потребують відповідної допомоги.

Заплановані в межах проєкту активності охоплюють кілька ключових напрямів. Освітній компонент включає проведення тренінгів для працівників центру та навчальні візити з метою вивчення найкращих українських практик. Технічна складова передбачає адаптацію та ремонт приміщення, а також придбання необхідних меблів і обладнання. Інформаційний напрям охоплює створення вебсайту та активне поширення інформації у соціальних мережах. Маркетинговий блок зосереджуватиметься на дослідженні ринків. Завдяки комплексному характеру цих активностей проєкт забезпечить всебічну підтримку підприємців і жителів громади (у тому числі релокованого бізнесу та ВПО) у започаткуванні власної справи та пошуку можливостей працевлаштування.

Внаслідок реалізації ключових активностей та заходів проєкту очікується досягти наступних результатів: підвищення компетенції команди Центру підтримки бізнесу через проведення 3 одноденних тренінгів для 5 працівників Центру підтримки бізнесу та організацію навчального візиту для вивчення кращих практик діяльності таких організацій в Україні; збільшення інформаційного охоплення підприємницького середовища через розробку та промоцію сайту центру (забезпечення переглядів на рівні > 1000 осіб в місяць); організація заходів для представників МСП на менше 2 на місяць; посилення знань та навичок понад 300 підприємців громади; надання консультацій понад 100 підприємцям громади; залучення понад 50 млн. грн. фінансування для бізнесу; реєстрація понад 20 нових ФОП та ТОВ; створення понад 50 нових робочих місць.

Бюджет на відкриття та економічні показники Центру підтримки бізнесу НОВО складається з усіх витрат і представлений в (табл. 3.2.2, 3.2.3), звідки видно, що 90% витрат фінансуються за рахунок донорів. у тому числі грантів.

Таблиця 3.2.2

Бюджет витрат на відкриття Центру підтримки бізнесу НОВО

Статті видатків	Очікуване фінансування від донора (у гривнях)	Отримане фінансування з інших джерел (у гривнях)	Загальна сума за статтями бюджету (у гривнях)	Відсоток від запитуваної в донорів суми коштів
1. Оплата праці	184 400,00	257 100,00	442 200,00	2,32%
2. Обладнання	174 900,00	0,00	174 900,00	2,2%
3. Меблі	312 400,00	0,00	312 400,00	3,89%
4. Матеріальне забезпечення	12 815,00	0,00	12 815,00	0,16%
5. Відрядження і транспортні витрати	0,00	8 360,00	8 360,00	0,11%
6. Інші витрати	7 265 500,00	577 500,00	7 843 000,00	91,33%
РАЗОМ:	7 947 115,00	843 260,00	8 790 375,00	100,00%

Джерело: укладено автором.

Таблиця 3.2.3

Економічні показники проєкту відкриття Центру підтримки бізнесу НОВО

Показник	Значення
Збільшення податкових надходжень, тис. грн.	20564,5
Кількість працівників Центру, осіб	5
Одноразові витрати, тис. грн. у т.ч.: обладнання меблі капітальний ремонт встановлення сонячних панелей інші витрати	8327 175 309 3300 3740 418
Поточні витрати, тис. грн. у т.ч.: заробітна плата матеріальне забезпечення відрядження амортизація утримання та експлуатація обладнання та приміщень інші витрати проведення заходів для підприємців	1942,2 442,2 12,82 8,4 1026,1 360,75 37,0 55
Річний економічний ефект, тис. грн.	$20564,5 - 1942,2 = 18622,3 > 0$
Термін впровадження проєкту, років	0,5 року
Термін окупності одноразових витрат	$0,5 + 1942,2 / 18622,3 = 0,7$

Джерело: укладено автором.

Таким чином, річний економічний ефект від функціонування Центру підтримки бізнесу є позитивним і складає 18622,3 тис. грн., що вказує на економічну доцільність його впровадження в умовах Нововолинської ОТГ.

Соціальний ефект реалізації проєкту для Нововолинської ОТГ проявляється у розширенні підтримки найбільш вразливих груп населення та створенні умов для працевлаштування й започаткування власної справи внутрішньо переміщеними особами. Проєкт передбачає охоплення підтримкою близько 5000 ветеранів, членів їхніх родин, а також сімей загиблих, полонених і зниклих безвісти. Заходи сприятимуть інтеграції, адаптації та соціальній залученості приблизно 4000 ВПО, допомагаючи їм активніше включатися в життя громади.

Створення бізнес-центру/простору дозволить забезпечити появу орієнтовно 400 нових робочих місць упродовж п'яти років. Передбачається, що близько 5000 представників вразливих груп населення зможуть отримати доступ до якісних соціальних послуг, що позитивно вплине на рівень їх доходів і загальний добробут громади. Проведення бізнес-форумів сприятиме формуванню підприємницького мислення та розвитку відповідних навичок серед мешканців громади.

Упровадження проєктів із забезпечення безбар'єрності сприятиме формуванню більш інклюзивного середовища, у якому кожен мешканець громади матиме можливість вільно пересуватися та користуватися публічними просторами, що підсилить участь людей з інвалідністю у громадському житті та сприятиме їхній соціальній інтеграції.

Мультиплікаційний ефект проєкту полягає у залученні малих і середніх підприємств з інших громад до отримання послуг Центру підтримки бізнесу, що підвищить його фінансову стійкість. Очікується також створення понад 4000 нових робочих місць упродовж трьох років.

Таким чином, запропонований проєкт є економічно доцільним та має мультиплікаційний ефект, спрямований на довгострокову перспективу і сприяє активізації підприємництва серед ВПО в регіоні.

Висновки до розділу 3

Нововолинська об'єднана територіальна громада має вагому перевагу у географічному розташуванні у забезпеченні економічного та соціального розвитку внутрішньо переміщених осіб, оскільки є регіоном, віддаленим від бойових дій та близько розташованим до кордону з країнами Європи, що дозволяє їй бути економічно привабливою для інвесторів, релокованого бізнесу та ВПО.

За 2022–2024 рр. відбулися значні зміни у демографічній структурі громади: кількість внутрішньо переміщених осіб зростала темпами у 13-30%, і станом на 2024 р. складає 8,6% від загальної чисельності населення, що створює трудовий потенціал в регіоні, стимулює бізнес та інфраструктуру. Кількість зареєстрованих безробітних серед ВПО скоротилася на 45%, а чисельність вразливих категорій населення зросла на 10,13%.

Сильні сторони соціального захисту – створення місць проживання, надання можливостей для працевлаштування, інноваційних інструментів інформування, а ключові проблеми залишаються у сферах житла, фінансової підтримки, інтеграції та психологічної допомоги. За 2022–2024 рр. видатки місцевого бюджету на соціальний захист зросли на 31%, у той час, коли надходження зросли на 25%, що підвищує необхідність забезпечення ефективності використання коштів.

В умовах війни ВПО та релоковані підприємства стали новими учасниками економічних і соціальних процесів, що зумовлює необхідність формування нових форматів взаємодії та комунікації. З метою інтеграції, адаптації та соціалізації ВПО в середовищі Нововолинської ОТГ у роботі пропонується вирішувати завдання соціального захисту у комплексі з завданнями у сферах житла, освіти, охорони здоров'я, економічного розвитку та культури, а для посилення взаємодії між владою та підприємцями, у тому числі ВПО та релокованими підприємствами – створення Центру підтримки бізнесу НОВО, що на 90% фінансується за рахунок грантової підтримки з річним економічним ефектом 18622,3 тис. грн.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу теоретичних підходів щодо визначення понять «внутрішньо переміщена особа», «соціальний захист» та «державна політика» сформульовано поняття «державна політика соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» як застосування органами державної влади правових, організаційних, соціально-економічних, інформаційних методів щодо прийняття рішень, розробки стратегій та програм, спрямованих на задоволення соціальних, економічних, освітніх, медичних потреб категорії громадян, що визначена згідно з законодавством України як внутрішньо переміщені особи, до їх повної реінтеграції у суспільство на новому місці проживання або добровільного повернення на постійне місце проживання (за наявності безпечних умов життєдіяльності).

2. Система соціального захисту ВПО має багаторівневий та комплексний характер і передбачає державний, регіональний, місцевий та мікрорівень суб'єктів соціального захисту, функціональне (правове, економічне, організаційне) забезпечення соціального захисту на кожному рівні, складові соціального захисту ВПО (соціальні гарантії та стандарти, соціальне страхування, соціальні послуги, соціальна підтримка (соціальні допомоги, соціальні пільги та субсидії)), які реалізуються у сферах (соціальній, зайнятості та освіти).

3. Визначено, що система нормативно-правового забезпечення соціального захисту ВПО представлена міжнародними документами, Конституцією України та спеціальним законодавством. В умовах стрімкого зростання та нерівномірного географічного розподілу кількості ВПО законодавство потребує узгодженості з міжнародними стандартами.

4. Під час війни система публічного управління соціальним захистом населення в Україні стала гібридною, поєднуючи центральні органи (Міністерство

соціальної політики, сім'ї та єдності України), місцеві органи влади (органи місцевого самоврядування), територіальні підрозділи соціального захисту, а також міжнародну допомогу та волонтерів, що сприяє оперативному реагуванню на нові виклики. Наголошено на важливому значенні органів місцевого самоврядування, оскільки вони знаходяться в безпосередній співпраці з ВПО щодо їх інтеграції у нові громади, мають гнучкість та можливість швидко реагувати на потреби ВПО, адаптувати програми соціального захисту до умов конкретної громади.

5. Встановлено, що Нововолинська об'єднана територіальна громада є економічно привабливою для інвесторів, релокованого бізнесу та внутрішньо переміщених осіб. Протягом 2022–2024 рр. кількість ВПО зростала темпами у 13–30% і складає 8,6% від загальної чисельності населення, що створює трудовий потенціал в регіоні, стимулює бізнес та інфраструктуру.

6. З метою інтеграції, адаптації та соціалізації ВПО в середовищі Нововолинської ОТГ у роботі пропонується вирішувати завдання соціального захисту у комплексі з завданнями у сферах житла, освіти, охорони здоров'я, економічного розвитку та культури, а для посилення взаємодії між владою та підприємцями, у тому числі ВПО та релокованими підприємствами – створення Центру підтримки бізнесу НОВО з річним економічним ефектом 18622,3 тис. грн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басова І. С. Внутрішньо переміщена як суб'єкт права соціального забезпечення. Автореф. дис. канд. юрид. наук 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», 2019. 23 с.
2. Блюк Н. В. Термінологія та понятійна характеристика внутрішньо переміщених осіб. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 142–147.
3. Бовсуновська І. В. Соціальна відповідальність у публічному управлінні в умовах війни та у післявоєнний період: теоретичні питання та практичні аспекти. *Право та державне управління*. 2025. № 2. С. 178–185.
4. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.40 (дата звернення: 20.09.2025).
5. Боняк В. О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 20–22.
6. Бородін Є. І., Сорокіна Н. Г. Соціальна політика: навч. наоч. посіб. Дніпро : НТУ «ДП», 2023. 327 слайди.
7. Вірт Ю. Соціальний захист та підтримка осіб, постраждалих від конфлікту. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 16. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-01>. (дата звернення: 20.09.2025).
8. Войналович І. А., Кримова М. О., Щетініна Л. В. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан та реалізація їх прав в Україні. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 250–257.

9. Волинець С. С. Щодо визначення поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства». *Аспекти публічного правління*. 2018. Т. 6, № 6–7. С. 54–63.

10. Грабар Н. М., Парасюк М. В. Державне забезпечення трудових прав внутрішньо переміщених осіб. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 84–89.

11. Грицай І. О., Наливайко Л. Р. Внутрішньо переміщені особи: зб. нормативно-правових актів. 3-є вид., перероб. і допов. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 433 с.

12. Делія Ю. В. Правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщена особа». *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 10–18.

13. Державна політика: підруч.; ред. кол. Ю. В. Ковбасюк (гол.), К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

14. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 року № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

15. Димидюк К. Д. Адміністративно-правова природа державної політики у сфері підприємницької діяльності. Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави: тези доповідей учасників науково-практичної конференції, (м. Харків, 14 червня 2019 р.). Харків. 2019. С. 183–186. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20190614/article/view/dymydiuk (дата звернення: 22.10.2025).

16. Енциклопедичний словник з державного управління; уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. Київ: НАДУ, 2010. 819 с.

17. Капінус О. Я. Особливості державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. Автореф. дис. канд. наук з держ. упр. 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Івано-Франківськ: Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, 2021. 21 с. к

18. Качан Я. В., Міщенко К. С., Бойко В. О. Управлінські рішення в механізмі удосконалення публічного управління сферою соціального захисту населення. *Наукові перспективи*. 2025. № 9(63). С. 188–202.

19. Квасова В. М. Концептуальні основи соціальної відповідальності у системі публічного управління *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2023. № 21. С. 688–715.

20. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini> (дата звернення: 20.10.2025).

21. Кобець М.П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 199–202.

22. Ковалевич Д. А. Соціальний захист населення як важливий напрям соціальної політики держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 30. С. 87–91.

23. Козловець М. А., Залібовська-Ільніцька З. В. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб як складова державної соціальної політики України: законодавчі засади. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 19. С. 516–526.

24. Колосок А., Буднік С. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Ввічливість. Humanitas* 2024. №4. С. 97–105.

25. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. 141 с. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.09.2025).

26. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1 (19). С. 51–57.

27. Кхасраві З. О. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2016. № 20. С. 77–80.

28. Лаврук О. В. Сутність поняття державної політики. *Університетські наукові записки*. 2018. № 3–4. С. 254–263.

29. Лісов Д. А. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт соціального захисту в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2025. № 2 (50). С. 158–168.

30. Максименко Н., Новіцька І. Поняття та сутність державної політики у сфері освіти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2(38). С. 27–32.

31. Медяник В. А. Організаційно-правові засади адміністративно-правового забезпечення державної соціальної політики в Україні: монографія. Видавничий дім «Гельветика», 2021. 406 с.

32. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти. [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина; к.ю.н., доц. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. 348 с.

33. Мішина С. В. Сучасні тенденції розвитку соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ефективна економіка*. 2025. № 9. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.9.44> (дата звернення: 20.09.2025).

34. Мних М.В. Соціальна політика нашої держави в умовах асоційованого членства України в ЄС. *Український соціум*. 2015. № 3 (54). С.114–124.

35. Моторнюк У. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf (дата звернення: 19.02.2021)

36. Наливайко Л. Р., Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правова характеристика: монограф. Дніпро: ДДУВС, 2023. 196 с.

37. Офіційний сайт Нововолинської міської ради. URL: <https://nov-rada.gov.ua/> (дата звернення: 02.09.2024).

38. Палагнюк Ю. В. «Державна політика» та «публічна політика»: теоретичний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Сер.: Державне управління.* 2012. № 181, Вип. 169. С. 63–67.

39. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. Віче. *Журнал Верховної Ради України.* 2011. №10. С. 23–25. URL: <http://www.viche.info/journal/2566> (дата звернення: 20.09.2025).

40. Поляріна Є., Акімова О. Аналіз соціального забезпечення та статистика внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Економіка та суспільство.* 2021. Вип. 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-30> (дата звернення: 20.09.2025).

41. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

42. Про утворення та ліквідацію районів: постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

43. Проблеми реалізації прав внутрішньо переміщених осіб на соціальну підтримку в сучасній Україні. URL: <https://www.pereselenci.kh.ua/?p=2639> (дата звернення: 20.09.2025).

44. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#n171> (дата звернення: 20.09.2025).

45. Про затвердження порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу: постанова Кабінету Міністрів України № 446 від 30.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

46. Про затвердження порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 26 черв. 2019 р. № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

47. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

48. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: право*. 2024. Вип. 84: ч. 1. С. 103–108.

49. Семенова І. Тимчасовий дім. У яких регіонах України найбільше внутрішніх переселенців і як зросла їх кількість у Києві – інфографіка NV. NV. 18.11.2025. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilki-pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-stanom-na-2025-novini-ukrajini-50561277.html> (дата звернення: 20.10.2025).

50. Старинський М. В. Проблемні питання визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» та напрямки його вдосконалення. *Академічні візії*. 2024. Вип. 31. С. 1–9.

51. Степанова Е. Р. Соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Бізнес Інформ*. 2023. № 1. С. 101–107. (дата звернення 28.08.2025).

52. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний та післявоєнний період: навч. посіб. Львів, 2022. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf> (дата звернення: 20.09.2025).

53. Тиха О. І. Сучасні тенденції впливу трансформації на формування соціального захисту населення України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-17> (дата звернення: 20.09.2025).

54. Тихомиров Д. О., Старицька О. О. Юридичне конструювання поняття державної політики в загальнотеоретичній юриспруденції. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 87, Ч. 1. С. 118–23.

55. Урба С. Державна політика соціального захисту населення в системі економічної безпеки України. *Економіка і суспільство*. 2023. Вип. 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-37> (дата звернення: 20.09.2025).

56. Цимбалістий Т.О., Блащак А.В. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. 4 (20). С. 126–130.

57. Шумляєва І. Д. Удосконалення публічно-правового регулювання відносин у сфері соціального захисту в контексті європейської інтеграції України. *Державне будівництво*. 2025. № 1 (37). С. 399–412.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рисунок А.1. Кількість та структура ВПО в Україні станом на листопад 2025 р.

Джерело: [49]

Додаток Б

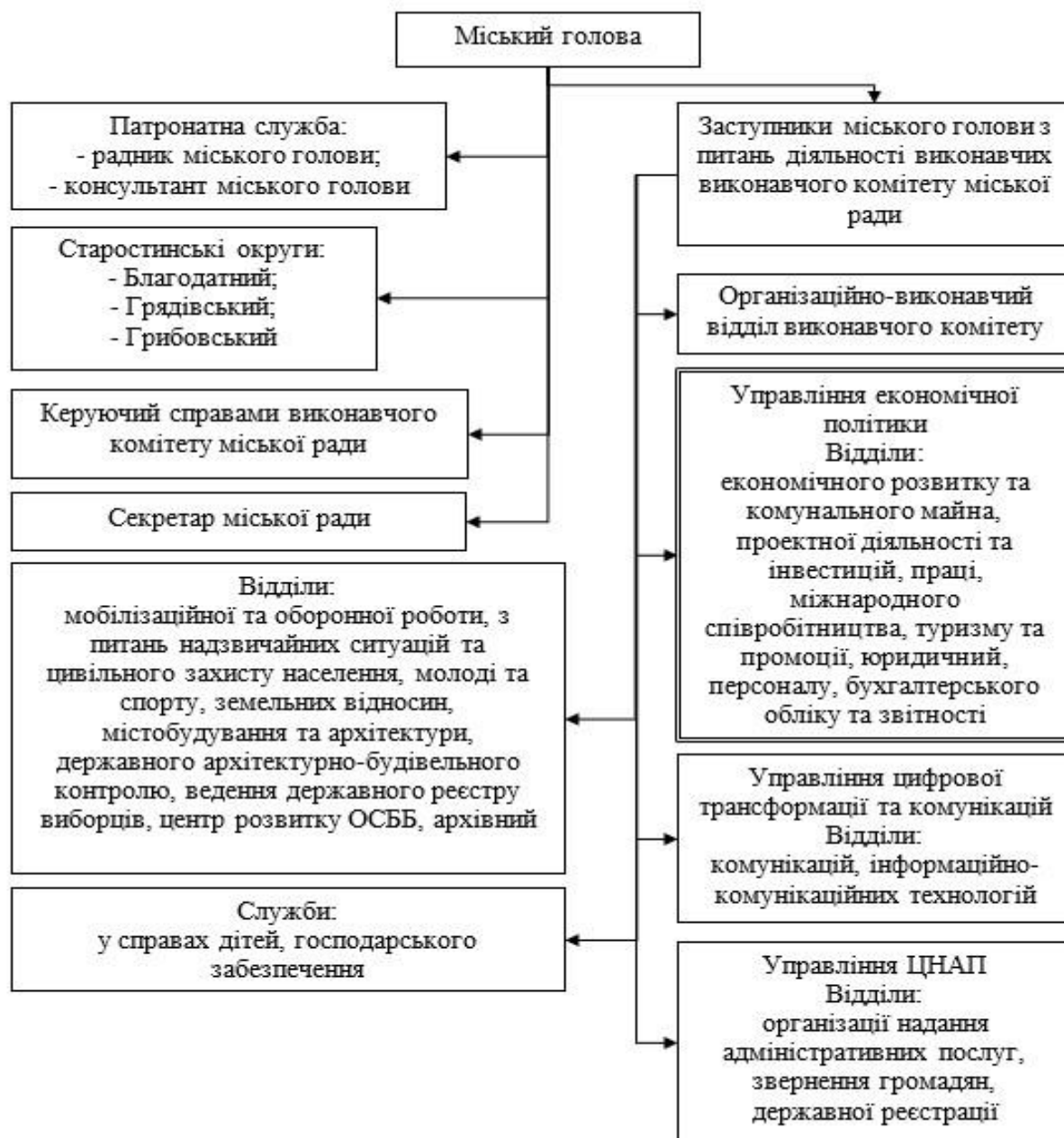

Рисунок Б.1. Організаційна структура виконавчих органів без статусу юридичної особи Нововолинської міської ради восьмого скликання. Джерело: [37].

Рисунок Б.2. Організаційна структура виконавчих органів зі статусом юридичної особи Нововолинської міської ради восьмого скликання. Джерело: [37].